

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA SPOLEČENSKÝCH VĚD

Diplomová práce

Bc. Lucie Smažilová

**Velkomeziříčská tragédie v kontextu 2. světové války a její reflexe ve výuce
velkomeziříčských základních a středních škol**

Olomouc 2012

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomovou práci jsem vypracovala zcela samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Pikárci dne 22. dubna 2012

.....
Lucie Smažilová

Poděkování

Děkuji tímto vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Pavlu Kopečkovi, Ph.D. za odborné vedení a vstřícné poskytování praktických rad. Chci také poděkovat velkomeziříčskému gymnáziu, Hotelové škole Světlá a Obchodní akademii Velké Meziříčí, Základní škole Sokolovská, 3. základní škole Velké Meziříčí a PhDr. Ripperové za poskytnutí informací.

Obsah

Úvod	5
1 Situace v českých zemích	8
1.1 Duben a květen 1945	8
1.2 Odbojová hnutí na území Čech a Moravy	10
1.2.1 Rada tří	13
1.3 Život v Čechách a na Moravě	15
1.4 Pár dní do povstání	16
2 Konec války ve světě, na evropském kontinentu a na Vysočině	20
3 Velké Meziříčí během nacistické okupace	21
3.1 Události květnových dní roku 1945 ve Velkém Meziříčí	23
3.2 Velkomeziříčská tragédie	25
3.2.1 7. květen 1945	29
3.2.2 Průběh poprav	29
3.3 Dny po tragédii	30
3.4 Odjezd nacistů	31
3.5 Vzpomínkové akce	32
3.6 Třešťská tragédie ze závěru války	32
3.7 „Potrestání“ pachatelů zločinu	33
3.8 Soudní proces s kapitánem Miroslavem Vetiškou	33
4 Reflexe velkomeziříčské tragédie ve školní výuce	35
4.1 Školská soustava ve Velkém Meziříčí	35
4.1.1 Velkomeziříčské gymnázium	36
4.1.2 Hotelová škola Světlá a Obchodní akademie Velké Meziříčí	37
4.1.3 ZŠ Sokolovská	38
4.1.4. 3. základní škola Velké Meziříčí	40
4.1.5 Základní škola v Oslavické ulici	40
4.1.6 Střední škola řemesel a služeb	41
4.2 Přednášky a besedy Muzea Velké Meziříčí navštěvované velkomeziříčskými školami	41
4.3 Shodné rysy přiblížení velkomeziříčské tragédie ve školách	42
5 Možnosti zakomponování velkomeziříčské tragické události do školního vyučování	43
5.1 Projektový den – průřezové téma „Výchova demokratického občana“	45
5.1.1 Průřezové téma „Výchova demokratického občana“ – projektový den	51
5.1.2 Pracovní list – „Výchova demokratického občana“	53
5.2 Možnosti podoby vyučovacích hodin podle RVP G	55
5.2.1 Návrh 1. vyučovací hodiny	55
5.2.2 Návrh 2. vyučovací hodiny	60
Závěr	66
Seznam použitých zkratk	68
Seznam použité literatury a pramenů	69

Anotace

Úvod

Rok 1945 znamenal pro téměř všechny země důležitý mezník. S velkou pravděpodobností zasáhl život každého tehdejšího člověka. Přinesl úlevu a vydechnutí po šesti letech bojů, konec druhé světové války. Válka skončila v květnu, těsně před jeho polovinou. Do té doby jej provázelo krveprolití, slzy, bída, smrt a vše, co souvisí s válkou, tak jako tomu bylo již od roku 1939 i v letech 1914 až 1918 vzdálených ani ne o jednu generaci.

Práce připomíná událost oproti celosvětovému měřítku pouze regionální, což nicméně nesnižuje její odkaz. Můžeme ji vnímat jako dílek z mozaiky globální tragédie, již rozpoutalo Německo a která zasáhla celou planetu. Druhá světová válka je složená z velkých i regionálních dílčích událostí, makro i mikro, ale každá z nich obrátila a zasáhla něčí život. Ve stínu globální tragédie spatřujeme obrysy konkrétních událostí. Svět je složen z kontinentů, na kontinentech leží jednotlivé země, ty mají své regiony, mikroregiony, a přes ně se dostaneme k obcím, jejich částem, domům a jednotlivým lidem.

Z kontextu druhé světové války vytrhneme v této práci dění ohraničené místně Československou republikou, posléze pouze jejím velkomeziříčským regionem. Časově můžeme popisované události zařadit do roku 1945.

Naším cílem je vytvořit práci, která se bude stručně zabývat regionálními dějinami, konkrétně tedy dějinami Velkomeziříčska za druhé světové války, a možnostmi, jak by se dala tato tematika začlenit do školního vyučování.

V teoretické části bude kladen akcent na tragickou událost těsně před skončením války na tzv. „velkomeziříčský masakr“. Nahlédneme do pramenů uložených ve Státním okresním archivu Žďár nad Sázavou s pobočkou ve Velkém Meziříčí a do materiálů uchovávaných v archivu Muzea Velké Meziříčí. Zajímat nás budou informace zaznamenané v kronikách okolních obcí města Velké Meziříčí a městská kniha sama o sobě. Kromě archivních pramenů a memoárové literatury budeme využívat také sekundární literaturu, a to jak k vývoji událostí v Československu tak i Velkého Meziříčí. Zcela konkrétně se jedná o publikace Miroslava Mudra, Stanislava Zámečnicka, Václava Kurala a Zdeňka Štěpánka, Jan Kuklíka a Jana Gebharta, Vladimíra Makovského, Josefa Grni, Radomíra Luži, Karly Pokorné, Josefa Šípa a dalších autorů.

Praktická část práce zaměří svoji pozornost k výuce či připomínání této události studentům velkomeziříčských škol. Bude nás zajímat, zda a jak je událost žákům předkládána, následně se pokusíme vypracovat několik modelových vyučovacích hodin zabývajících se velkomeziříčskou tragédií, vytvoříme metodický a pracovní list využitelný ve výuce dějepisu

či občanské výchovy v souladu s „Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání“ (RVP ZV) a „Rámcovým vzdělávacím programem pro gymnázia“ (RVP G).

Cílem je tedy shrnout nejdůležitější informace o konci druhé světové války ve velkomeziříčském regionu, zjistit, zda je téma zakomponováno do vyučování základních a středních škol nacházejících se ve Velkém Meziříčí a uvést příklady, jak by se dalo pojmout ve výuce. Znamená to tedy, že se na základě shromážděných podkladů pokusíme uchopit tyto regionální dějiny způsobem, jakým by mohly být předány žákům.

Jak z uvedených informací vyplývá, nepůjde o objevení nových poznatků týkající se velkomeziříčské tragédie, spíše o reflexi události v didaktickém zaměření škol, jak je tato regionální kapitola z historie zachycena ve výuce a jak by ji bylo možno prezentovat, najít rozličné možnosti výuky, vytvořit příklady modelových hodin.

Práci tvoří kromě úvodu a závěru pět větších celků/kapitol. První a druhá kapitola se zabývá stručným popisem dění konce druhé světové války na území Československa, především v českých zemích, abychom pochopili širší souvislosti předcházející propuknutí protiněmeckého povstání českého národa.

Třetím oddílem je popis události především ve Velkém Meziříčí, akcent je kladen na tragický den sobotu 6. a neděli 7. května 1945. Dny, dalo by se říci zbytečného krveprolití, chladnokrevné msty Němců, kdy už chyběly pouhé hodiny do osvobození města sovětskými vojáky. Hodiny, které zbývaly do kapitulace nacistů. Tato část je stěžejním bodem pro následující kapitoly, které z ní budou vycházet, reflektovat ji.

Čtvrtý celek obsahuje seznam velkomeziříčských škol a jejich stručnou charakteristiku. Ukáže, zda je velkomeziříčská tragická událost připomínána ve výuce místních základních a středních škol, jak moc se pedagogové věnují druhé světové válce, odboji a regionálním dějinám, a jestli se učitelé setkávají u žáků se zájmem o toto tematiku.

Následuje poslední pátá kapitola, která ukazuje příklady modelových vyučovacích hodin s aktivitami pro studenty a žáky spojené s tímto regionálním tématem. Využití zde nacházejí také kroniky obcí rozprostírajících se kolem města Velké Meziříčí. Důraz je kladen na to, do jaké míry je v nich tragédie zaznamenána, což je součástí úkolu žáků v jedné modelové hodině.

Nutno ještě dodat, že se nejedná o čistě historickou práci. Akcent je kladen na pedagogický aspekt, nelze ovšem začít vytvářet příklady modelových hodin dějepisu nebo občanské výchovy bez znalostí historického kontextu a dějinných událostí. Česko-polský esejistka židovského původu Gabriel Laub řekl: „*Na každé stránce dějepisu by mělo být*

*natištěno: „vstup na vlastní nebezpečí“.*¹ Ale americký filosof George Santayana dodává:
*„Ti, kdo si nepamatují minulost, jsou odsouzeni k tomu, aby si ji zopakovali.“*²

¹ *Citáty*, [online]. 2009÷2011, [cit. 2012-2-26]. Úryvek dostupný z WWW: <<http://www.e-citaty.cz/kategorie-citatu.php?pozice=10&kategorie=historie>>.

² *Citáty*, [online]. 2010÷2011, [cit. 2012-2-26]. Úryvek dostupný z WWW: <<http://www.srandis.cz/citat-ti-kdo-si-nepamatuji-minulost-jsou-odsou-297/>>.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Situace v českých zemích

Během druhé světové války byly české země rozbity německou nacistickou mocí. 30. září 1938 nacisté připojili k Německu české a moravské pohraničí, a to za souhlasu evropských velmocí. Událost je nám známa jako Mnichovská dohoda. O málo později od 15. března 1939 došlo k zabrání zbylého československého území německou nacistickou třetí říší a naše země dostaly název Protektorát Čechy a Morava. Zemi začaly těžké chvíle. Nacistickým cílem dle vyhotoveného plánu bylo osídlit český a moravský prostor plně Němci, což by mohlo mít katastrofální důsledek pro český jazyk, české tradice, dal by se předpokládat definitivní rozklad a zánik české kultury a rovněž fyzická likvidace českého národa.³

1.1 Duben a květen 1945

V dubnu 1945 zaútočila britsko-americká armáda na německá vojska v Itálii. Vyčerpané německé jednotky tlak nevydržely a 21. dubna téhož roku podepsaly kapitulaci. O tři dny později, 24. dubna, sovětská vojska kompletně obklíčila Berlín. Německo posílilo a maximalizovalo odpor na východní frontě. V podstatě můžeme říci, že se nacistická vojska začala koncentrovat hlavně na tuto oblast, aby pozastavilo a opozdilo postup sovětských vojsk do Německa. Nacisté tím jednak chtěli získat čas k dobru, druhým důvodem činu byla snaha, aby co největší část jejich území padla do rukou správy západních spojenců, neboť si přáli a doufali, že se druhá světová válka přehoupne plynule do další války. Němci se takto snažili využít počínajících rozporů mezi Sovětským svazem a západními spojenci, jež se vyskytly při jednáních o založení Organizace spojených národů (OSN). Jednání probíhalo v dubnu 1945 v San Franciscu. Plán nacistů byl takový, že v nové světové válce by bojovalo Německo proti SSSR po boku západních spojenců. Realizovat nápad se pokoušeli politici i vojenští představitelé nacistického státu. Představitelům a činitelům západního světa nabízeli tajné plány na uzavření separátního míru. Zajímavostí je, že o většině těchto „pokoutných“ jednání Adolf Hitler nevěděl. Mnohdy za nimi stáli jeho spolupracovníci Heinrich Himmler, Hermann Göring či maršál Kesselring. Když se o jejich nabídkách kapitulace Německa ve prospěch Západu Hitler dozvěděl, zbavil Himmlera veškerých funkcí a omezil jeho pohyb. Podobně se

³ MUDRA, Miroslav: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Ministerstvo obrany, 1995, s. 3.

zachoval i k maršálu letectva Göringovi, jehož uvrhl do internace.⁴ K.H. Frank se taktéž několikrát tajně pokusil pomocí českých kolaborantů navázat styky se západem. Hitler stále trval na prohlášení, že Německu se podaří válku vyhrát vojensky. 25. dubna 1945, již s Hitlerovým vědomím, realizoval pokus požádat Američany o záchranu českého prostoru před ruskými bolševiky.⁵

Měsíc duben byl již pro německé síly více než nepříznivý. Hluboko do německého vnitrozemí pronikala jak americká tak i sovětská vojska. Sověti koncem měsíce provedli i útok přímo do srdce Německa – na Berlín. Hitler stále věřil v uzavření separátního míru se západními spojenci a takto významný akt chtěl provést osobně. Pro západní činitele však bylo jednání s Hitlerem nepřipustné, přestože toužili po rychlém skončení války a po míru. Z tohoto důvodu začali uzavírat dílčí separátní dohody o kapitulaci německých vojsk na jednotlivých částech fronty.⁶ 26. dubna bylo prostřednictvím Rudé armády osvobozeno Brno. Stalo se tak v rámci Bratislavsko-brněnské operace.⁷

Když Hitler viděl, v jaké situaci se jeho armáda a spojenci nachází a že Sověti jsou na nejlepší cestě ovládnout německé hlavní město, neunesl tlak a 30. dubna 1945 spáchal i se svojí novomanželkou Evou Braunovou sebevraždu rozkousnutím kapsle kyanidu a současným zastřelením se. Nástupcem nacistického vůdce se stal admirál Karl Dönitz. O den později, 1. května 1945, sovětská vojska dobyla budovu Říšského sněmu, na niž vztyčila sovětskou vlajku. Od téhož dne německé jednotky okupovaly pouze část Moravy, Čechy, jihozápadní část Rakouska, severní okraje Itálie a dnešního Slovinska a část dánského poloostrova.⁸

Dalším důležitým mezníkem je 3. květen. V tento den vydal polní maršál Schörner rozkaz, aby se jeho vojska stahovala po linii Saská Kamenice (Chemnitz) – Plzeň – Linec. Konec ústupu byl naplánován na 18. květen. Proto Karl Herman Frank plánoval vyjít vstříc českým požadavkům na vytvoření vlastní samosprávy, ale také on vznesl podmínky, za jakých tak učiní. Determinantou mělo být, že česká strana povolí přesun německých vojsk a obyvatelstva na západ.⁹

K. H. Frank věděl o existenci České národní rady z hlášení československého zahraničního vysílání, proto se snažil sestavit její protiváhu, která by byla přijatelná pro české

⁴ Tamtéž, s. 5–6.

⁵ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*. Praha: Naše vojsko, 2006, s. 85.

⁶ MUDRA, Miroslav: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Ministerstvo obrany, 1995, s. 6, 8.

⁷ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 3.

⁸ MUDRA, Miroslav: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Ministerstvo obrany, 1995, s. 8.

⁹ Tamtéž.

obyvatelstvo. Zamýšlel ji poskládat ze známých českých osobností, ty však jeho návrh odmítly. 6. května 1945 následoval pokus Konráda Henleina. Henlein nabídl Američanům obnovení Československé republiky za to, že USA uznají platnost Mnichovské dohody. Německé vůdčí osobnosti se ze všech sil snažily dojít nějakých kompromisů, jež by pro ně znamenaly alespoň nějaké výhody, ale ve dnech, kdy již bylo vítězství spojenců otázkou okamžiků, se tyto snahy staly bezpředmětné a zůstaly bez odezvy.¹⁰

Pro tvůrce ideologií a výchovu konformně a dle vládnoucího režimu správně smýšlejících občanů vždy byla a bude nenahraditelným nástrojem škola. Za nacistické okupace bezchybně zapracoval tehdejší protektorátní ministr školství a lidové osvěty Emanuel Moravec, kolaborant s německým vedením. Rozhlasovými relacemi a články v novinách nabádal obyvatele českých zemí ke klidu a snažil se je všemožně zastrašit podnikat podpůrné akce pro sovětské vojáky, jež ve svých projevech líčil jako škůdce českého lidu, o německé armádě naopak tvrdil, že bude „do posledního muže bránit český prostor, a proto jí musí být zajištěno pokojné zázemí atd.“¹¹ V podobném duchu se stejnými požadavky na český lid a stejnými katastrofickými vizemi ohledně sovětské armády se vyslovil i K. H. Frank. České země ve svých projevech nazýval i svojí domovinou a okázale litoval jejího hrozícího zpusťování. Fakt, že sám nechal zpracovat plán na její totální zničení při ústupových manévrech, samozřejmě z řeči vynechal.¹²

1.2 Odbojová hnutí na území Čech a Moravy

Český národ přemýšlel nad přípravou povstání. Jednou z organizací byla tzv. Obrana národa (ON). Obsáhla celé protektorátní území a někde i odtržené pohraničí. Jejím hlavním cílem byla příprava ozbrojeného povstání. Jednalo se o hierarchicky uspořádanou podzemní armádu se strukturou od obcí, přes města, okresy, oblastní velitelství a zemská velitelství. Nejvýše stálo velitelství ústřední. Obrana národa věřila v brzký konec okupace, z tohoto důvodu se snažila o co největší masovost, obsáhnout co nejvyšší počet lidí. Zlomovou událostí mělo být napadení Polska Německem, kdy Obrana národa počítala se zapojením západních velmocí a následnou rychlou porážkou Hitlerovského Německa. K ničemu takovému však nedošlo, iluze o bleskové válce odpluly a Obrana národa byla tvrdě potlačena.¹³ „Takto rozsáhlá organizace nemohla dlouho unikat pozornosti Němců. Nebyla

¹⁰ Tamtéž, s. 11-12.

¹¹ Tamtéž, s. 12.

¹² Tamtéž, s. 12.

¹³ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*. Praha: Naše vojsko, 2006, s.10.

připravena na dlouhý boj v podzemí, nýbrž na brzké rozhodující vystoupení. Byla první ilegální vojenskou organizací v okupované Evropě.¹⁴ Represe proti Obráně národa ze strany nacistů začaly již na přelomu roku 1939/1940. ON za Heydricha trpěla. Po spáchání atentátu na jeho osobu byla velká část její členské základny zlikvidována, nicméně mnozí z těch, jímž se podařilo pozornosti gestapa uniknout, pokračovali v odbojové činnosti tentokrát již v malých skupinkách.¹⁵

Oblast Českomoravské vrchoviny se z počátku války nezdála jako místo vhodné pro činnost velkých nelegálních odbojových organizací, po rozsáhlých represáliích zaměřených na reprezentanty odbojových skupin velkých měst však došlo k přesunu těžiště odbojové činnosti do lesnaté a řídky obydlené krajiny Českomoravské vrchoviny, v níž se mohly osoby žijící v ilegalitě lépe skrývat a odbojáři plánovat svoji další činnost.¹⁶

Stejně starou organizací jako Obrany národa byla levicově orientovaná odbojová organizace Petiční výbor věrni zůstaneme (PVVZ). Roku 1940 jak Obrana národa, tak Petiční výbor věrni zůstaneme a Politické ústředí (PÚ) fúzovaly do Ústředního vedení odboje domácího (ÚVOD). Důležitou roli v odboji sehráli taktéž zaměstnanci pošty a železnice, rovněž členové v ON a PVVZ.¹⁷

V roce 1944 se Londýn pokoušel připravovat povstání společně ve spojení s domácím odbojem. Od dubna do konce roku do českých zemí vyslal 13 výsadek, některé byly brzy odhaleny a zlikvidovány gestapem.

Do hlavního města Velké Británie byla hlášena vhodná místa pro shození dodávek zbraní. V polovině dubna vláda vyzvala k zakládání národních výborů. V květnu 1944 bylo uveřejněno svolání „*Všemu československému lidu*“, které vyzývalo k aktivizaci národních a dělnických výborů, ozbrojených oddílů, nabádalo k trestání zrádců, masovým stávkám a k rozvracení válečného hospodářství. Cílem bylo co nejvíce uškodit nepříteli. Depeše směřující do Londýna byly takřka na denním pořádku. Z jedné depeše se dovídáme o nesouhlasu se zveřejňováním výzev ke vzpourám, jelikož pochopitelně dráždily a aktivizovaly gestapo.¹⁸ „*Vaše vzkazy k boji lid jen dráždí proti vám. Bude bojovat, ale čeká činy. Čas a začátek akce závisí na dodání zbraní a bojové podpoře zvenku.*“¹⁹

¹⁴ Tamtéž, s. 10-11.

¹⁵ Tamtéž, s. 11.

¹⁶ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 8.

¹⁷ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*. Praha: Naše vojsko, 2006, s. 11-12.

¹⁸ Tamtéž, s. 35.

¹⁹ Tamtéž.

Předvojem příchodu sovětské armády do prostoru Moravy byla dukelská operace a propuknutí Slovenského národního povstání na samém konci srpna roku 1944²⁰. Zprávy organizačních výsadek hovořily o tom, že příprava povstání v českomoravském prostoru došla do finální etapy. Češi dlouhodobě jednali s Brity o dodání zbraní pro povstání. Jejich absence byla pro naše národní odbojové skupiny velice palčivým problémem. Nejdříve se dočkali slibů pomoci, ovšem netrvalo dlouho a Britové začali od svých závazků odstupovat, mlžít a vše protahovat.²¹ *„Vzápětí se však v postoji Britů počaly projevovat nedobré zkušenosti ze Slovenska i Varšavy. Byly to: negativní postoj Sovětského svazu k britské letecké činnosti v operačním prostoru Rudé armády; zkušenost z Varšavy, že žít letecky povstání na tak velkou vzdálenost je takřka nemožné; mimoto zkušenost z Paříže, Rumunska a Bulharska svědčila o tom, že podmínkou úspěchu povstání je včasný zásah frontových vojsk.“*²² Výbor náčelníků štábu se odvolával na skutečnost, že nikdy nebyla československé vládě přislíbena ozbrojená pomoc takového rozsahu, která navíc ani není v možnostech a silách Velké Británie. Dále Britové argumentovali tím, že efektivně podpořit povstání v Čechách a na Moravě mohou pouze sovětští spojenci, i kvůli jejich výhodnější pozici. Argumentují i nevyhovujícími povětrnostními podmínkami a složitostí spojení. *„Ze všech těchto důvodů by bylo dobré, podle názoru Zahraničního úřadu i náčelníků štábu, pokračovat v Čechách a na Moravě ve stávající aktivitě sabotážního a zpravodajského charakteru, kterou i nadále bude podporovat Velká Británie prostřednictvím Special Operations Executive (SOE).“*²³

Partyzáni a odbojáři jsou pro každý režim, proti němuž se staví, narušitelé. Nejinak to bylo i na našem území. Přestože se K. H. Frank snažil udržovat a vytvářet iluzi klidu a nezdráhal se k tomu použít ani drastická represivní opatření, partyzánské a odbojové hnutí na českém a moravském území zesilovalo. V březnu 1945 vytvořil civilní stanné soudy a v dubnu 1945 Frank zřídil „Vedoucí štáb boje proti bandám“. Bohužel těmto „úřadům“ padlo za oběť mnoho nevinných lidí bránících svoji zem. Realitou byly tzv. „pochody smrti“ – vězni z koncentračních táborů, které už obsadili spojenci a Sověti, byli hnáni nacisty, přes naše území procházely i transporty asi 65 000 sovětských válečných zajatců. Za jakékoliv poskytnutí pomoci těmto vězňům hrozily vysoké tresty. Čeští obyvatelé se však i přes zákaz a nad nimi visící represivní opatření všemožně snažili podat alespoň malou pomoc.²⁴

²⁰ LUŽA, Radomír: *V Hitlerově objetí*. Praha: Torst, 2006, s. 210.

²¹ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*. Praha: Naše vojsko, 2006, s. 37.

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž, s. 38.

²⁴ Tamtéž, s. 10.

Počátkem roku 1945 se však Rada tří stala největší organizací českého odboje, byly dokončeny organizační přípravy pro revoluční akci, stále však chyběly potřebné zbraně. Na potíže s dodávkami zbraní vzpomíná profesor Josef Grňa: „*Mohli jsme se spoléhat na to, že v případě potřeby pomocí svých buněk budeme moci kdykoliv svou síť rozšířit. Potvrzovala se stará skutečnost, že v kritické chvíli se najde dostatek lidí statečných a odhodlaných, kteří čekají jen na zavolání. A také lid, který na svou chvíli čekal, byl plně připraven. Čekal jen na slibované zbraně... Otázka vyzbrojení byla od jara minulého roku naším nejnaléhavějším problémem. Zbraní byl absolutní nedostatek všude.*“²⁵

Češi se nacistickému teroru nevzdali, což dokládá činnost domácího i zahraničního odboje na poli vojenském i politickém. Práce se nyní bude zabývat posledními dny druhé světové války, dny květnovými, neboť víme, jak čeští občané riskovali životy vlastní i životy svých nejbližších a na mnoha místech našeho území propukalo, ať už plánovaně nebo živelně, povstání proti prohrávajícím a ustupujícím německým jednotkám. Život je složitý a o platnosti tohoto pořekadla můžeme popřemýšlet i zde, jelikož hrdinství českého lidu nabourávalo připravovanou sovětskou tezi o osvobození našeho území Rudou armádou, s čímž měl jít ruku v ruce vděk a závaznost SSSR. Z tohoto důvodu byl po roce 1948 význam českého národního povstání zlehčován. Povstání se nehodilo do sovětského programu.²⁶

1.2.1 Rada tří

Za datum vzniku Rady tří (R3) se považuje 5. leden 1943, kdy se v malé obci Kadolec konala schůzka generála Luži, profesora Grně a Karla Štainera-Veselého. Organizace se původně nazývala Přípravný revoluční výbor, později po navázání kontaktů s československou emigrací v Londýně a prezidentem Benešem nesla název Jaro. K přejmenování na Radu tří došlo během léta 1944.²⁷ Rada tří v koordinaci s Londýnem připravovala podmínky pro povstání.²⁸ Podzim roku 1944 znamenal pro Radu tří špatné období. Během jednoho měsíce organizace přišla o dva své výborné vojáky a velitele – generála Vojtěcha Lužu a podplukovníka Svatoně. Oba byli zastřeleni.²⁹ Luža padl 2. října 1944 v Hřišti u Přibyslavi, podplukovník Josef Svatoň se stal jeho nástupcem. Měsíc od

²⁵ GRŇA, Josef: *Sedm roků na domácí frontě*. Brno: Blok, 1968, s. 279.

²⁶ MUDRA, Miroslav: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Ministerstvo obrany, 1995, s. 3-4.

²⁷ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*. Praha: Naše vojsko, 2006, s. 35.

²⁸ Tamtéž, s. 33.

²⁹ GRŇA, Josef: *Sedm roků na domácí frontě*. Brno: Blok, 1968, s. 254.

události přišel vlastním přičiněním spolu s Eduardem Soškou o život při přestřelce s gestapem u Proseče. Vojenské vedení převzal Karel Štainer-Veselý a Josef Grňa. Rada tří však stále operovala na rozsáhlém území mezi Prahou a Brnem a Domažlicemi a Beskydami.³⁰ Přestože šlo o organizovanou odbojovou skupinu, nesmíme si představovat, že uvnitř Rady tří panovala striktní jednota, všeobecné sympatie a žádné sváry. Syn generála Luži Radomír ve svých písemných vzpomínkách několikrát zmiňuje drobné rozmíšky mezi vůdčími představiteli, anebo jisté pochybnosti, zda jsou tyto osoby schopny vykonávat svěřené úkoly dobře. Odnepaměti patří mezi lidské vlastnosti sklon druhé podceňovat, nevěřit, a také, že: „není člověk ten, který by se líbil lidem všem.“ Uvedme si malou ukázkou z paměti Radomíra Luži: „*Otec si přál revoluci se strukturálními změnami naší společnosti více než co jiného, nechtěl ji však vyvolat s lidmi jako Grňa nebo Štainer, kteří by se v žádném případě nebyli schopni vypořádat s jejími důsledky. Rozhodně nepodceňoval hodnotu partyzánských oddílů jako doplňku k pravidelné armádě. Věděl však, že špatně vybavené partyzánské jednotky se nikdy nemohou v boji proti wehrmachtu prosadit.*“³¹

Odbojová skupina Rada tří se snažila zajistit, aby na území Čech a Moravy byly shozeny zbraně a munice pro 10 000 dobrovolníků připravujících povstání. Část shodila britská letadla v časovém rozmezí únor až duben 1945. Původní domluva měla zajistit ještě další dodávky zbraní, ty však pro špatné počasí a blížící se konec válečného strádání nebyly realizovány. Odpovědět na to, proč nebylo podpořeno pražské povstání, přihlédneme – li k situaci po skončení války a rozdělení světa na sféry vlivu, světa, kde panovala bipolarita, není složité. Rudá armáda hodlala přijít do Čech jako vítěz – osvoboditel koketující se záměrem ovládat toto území v další existenci státu. Američané udělali Sovětům ústupek, jelikož Rudá armáda v Evropě měla v počtu divizí značnou převahu oproti svým západním spojencům.³² Jak si ukážeme v dalších kapitolách, Pražské povstání však nebylo zdaleka jediným revolučním vystoupením, které čeští a moravští obyvatelé iniciovali a uskutečnili.

Rada tří nejvíce působila na východní Moravě, Českomoravské vrchovině i v některých oblastech Čech.³³ Profesor Grňa popisuje tehdejší dění slovy: „*Naše vlastní situace na jaře roku 1943 vypadala asi takto: Stále jasněji se začínalo ukazovat, že jádro naší organizace – PRV, jak jsme ji tehdy nazývali – se vytváří právě na Českomoravské vysočině. Bylo to zvláště Novoměstsko a Velkomeziříčsko, které jsme začínali soustavně prolínat a kde*

³⁰ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 61.

³¹ LUŽA, Radomír: *V Hitlerově objetí*. Praha: Torst, 2006, s. 208-209.

³² Tamtéž, s. 9.

³³ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*. Praha: Naše vojsko, 2006, s. 47-49, 56.

jsme se již mohli opřít o celou řadu řádně vybudovaných buněk. Zde byly také z největší části soustředěny i naše kádry ilegalistů. Odtud se tyto buňky začínaly šířit na přilehlé okresy moravské i české, zvláště na Poličsko, Brněnsko a Tišnovsko.“³⁴

Organizace Rada tří je charakteristická snahou o přípravu celonárodního povstání proti nacistům. V roce 1944 bylo již jasné, že je nemožné vybudovat celonárodní odbojovou organizaci, která by zůstala skryta před zraky nepřátel, z tohoto důvodu se Rada tří pokoušela navázat spolupráci s celostátními organizacemi jako byli myslivci, hasiči, odboráři či zaměstnanci železnice. Když „Jaro“ změnilo název na Radu tří, profesor Josef Grňa se stal politickým vedoucím, generál Luža vojenským velitelem a Josef Císař zastupoval pražské odbojové organizace a ilegální hasičské organizace. Hasiči byli pro organizaci nesmírně důležití. Jednak se jednalo o motorizovanou složku, která byla důležitá i pro Němce, a dále obsáhla celé protektorátní území. Na podzim roku 1944 je však nacisté odhalili a nelegální hasičskou organizaci rozbili, představitele pozatýkali a motorizované součásti hasičů nasadili do Německa. Rada tří organizovala partyzánské jednotky, snažila se udržovat radiové spojení s Londýnem, provádět zpravodajskou činnost, k tomuto účelu využívala amatérsky sestrojené vysílačky.³⁵

„Rada tří je vedoucím orgánem spojených revolučních organizací v Čechách a na Moravě a pokládá se za představitele vůle národa doma a za zástupce prezidenta Beneše. Vedle složky vojenské připravuje její politické vedení převzetí politické moci na podkladě tohoto programu: ... za Radu tří: F. Vlk“ Takto na sklonku roku 1944 zformuloval stanoviska Rady tří profesor Josef Grňa v dopise adresovaném oběma složkám odborářů. Podpis Vlk pod dopisem je krycím jménem Josefa Grni. Komunisté se přes odboráře taktéž napojili na Radu tří.³⁶

1.3 Život v Čechách a na Moravě

Československo, jakožto území sousedící s německou říší, bylo v závěru války pro prchající německé jednotky klíčové. Nacházel se zde průmysl, komunikační síť, suroviny a krajina tady byla vhodná pro další případné boje. Ačkoliv nacističtí představitelé dostávali od svých diplomatů a zpravodajských agentů zprávy, že české země budou operačním prostorem Rudé armády, nechtěli se tohoto prostoru vzdát. V tehdejší Protektorátu proto zavedli

³⁴ GRŇA, Josef: *Sedm roků na domácí frontě*. Brno: Blok, 1968, s. 163.

³⁵ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*. Praha: Naše vojsko, 2006, s. 47-49, 56.

³⁶ Tamtéž, s. 54-55.

souhrn opatření vojenské a okupační správy.³⁷ Hlavním rozhodujícím představitelem pro prostor Čechy a Morava byl K. H. Frank. Frank vyhlásil mobilizaci českých mužů ke stavbě obranných zákopů a valů na Moravě. Rozkaz se týkal studentů dokončujících gymnázia a odborné školy. Především v Čechách byli nacistickými úřady rozmístěni tzv. „národní hosté“. Šlo o německé utečence, ženy a děti, jenž sem byli přesídleni z rozbombardovaných pruských měst, Německa i Slezska – z území, které počínala obsazovat sovětská armáda. Literatura udává, že se jednalo přibližně o 300 000 těchto „národních hostů“.³⁸

1.4 Pár dní do povstání

Na ozbrojené povstání pomýšlel český lid dlouho před koncem války. Bylo to něco, co partyzánské a odbojové složky spojovalo. Přesto však nemůžeme říci, že koncepce a představy jednotlivých odbojových frakcí byly shodné. Nikoliv, ale nebyly v úplném rozporu. Zjednodušeně lze konstatovat, že zde stála dvě základní hlediska, a to moskevské a londýnské. Představou londýnské, tedy Benešovy ideje, bylo překlenout tuto dobu a znovu vytvořit kontinuitu předmnichovské demokratické republiky, navázat na odkaz prvního odboje. Tato stanoviska přijala za své velká část představitelů domácího odboje a většina našeho národa.³⁹ Sovětský svaz byl vtažen do války roku 1941, kdy jej přes pakt o neútočení Německo napadlo. Moskevská koncepce byla provázána s pokyny Komunistické internacionály, moskevským vedením KSČ. Snažila se vytvořit širokou frontu národního odboje, prosadit ozbrojený boj. V zájmu zde stálo partyzánské hnutí, které se mělo podle plánů přehoupnout v partyzánskou válku a nakonec vyústit v revoluci. Komunisté si chtěli prostřednictvím národního odboje zajistit mocenskou převahu, aby se poválečné obnovené Československo stalo jejich sférou vlivu a mohli zde provést socialistickou revoluci.⁴⁰

Již jsme naznačili, jak bylo nahlíženo na odbojáře a partyzány po skončení druhé světové války. Představitelům komunistické strany nepřišla interpretace hrdinství nekomunisticky orientovaných členů odboje vhod. Proběhla selekce bývalých odbojářů. Nekomunisté byli vyškrtnuti z politického života, v dobách komunismu se na ně cíleně zapomnělo. Až po sametové revoluci roku 1989 se jim vrátila pověst a vyrostly nové památníky k vyjádření úcty k nim.⁴¹ Protože povstání vypuklo živelně a nebylo řízeno z Moskvy, snažili se ho pozdější političtí představitelé zpočátku zpochybnit a podcenit, aby

³⁷ MUDRA, Miroslav: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Ministerstvo obrany, 1995, s. 10.

³⁸ Tamtéž, s. 10.

³⁹ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*. Praha: Naše vojsko, 2006, s. 9.

⁴⁰ Tamtéž, s. 10.

⁴¹ LUŽA, Radomír: *V Hitlerově objetí*. Praha: Torst, 2006, s. 381.

pak zvýraznili – i když z celkového hlediska uznávanou – úlohu Rudé armády při osvobození Československa. Později začali význam Květnového povstání brát v úvahu, ale vysvětlovat ho zkresleně. Záměrně opomíjeli politické a vojenské osobnosti a organizace, které sehrály v povstání význačnou roli.⁴²

Ve dnech těsně předcházejících zahájení českého národního povstání se v Čechách téměř normálně žilo. Lidé chodili do divadel a biografů, na sportovní akce, provozovali turistiku a vybavení lístky na nákupy jídla a oblečení do krámů. Ničivé bombardování postihlo Prahu, Brno, Pardubice, Plzeň, Kralupy, Klatovy, Kladno, Neratovice, Kolín a Beroun, jiná města měla štěstí. České obyvatelstvo s napětím očekávalo vývoj následujících dní, definitivní porážkou nacistických sil a nastolení míru. Stále však v ohrožení a pod kontrolou Němců se tajně snažili pomáhat spojeneckým válečným zajatcům a sledovat informace zahraničního rozhlasu.⁴³

Povstání nepropuklo koordinovaně a společně, ale probouzelo se náhodně, nepropojeně a bez jakékoliv formy větší zaštiťující organizace. Pilotním městem byl středomoravský Přerov. Místní obyvatelé demonstrovali ještě za pobytu Němců převzetí správy nad městem, což mělo za důsledek desítky mrtvých mezi českými občany.⁴⁴ Rozbuškou k začátku povstání se stala informace o smrti Adolfa Hitlera a poplašná zpráva, že Němci kapitulovali a válka skončila. Informace se šířila z místa na místo, mezi českým lidem propukala euforie a povstání se šířilo živelně, bez jakékoliv jednotící revoluční organizované složky. Z oken létaly obrazy Hitlera a prezidenta Emila Háchy. Ulicemi zněla národní hymna, lidé provolávali slávu republiky, Benešovi a Stalinovi. Důležitou roli na počátečních úspěších povstalců sehrál moment překvapení. Zmatení a nekoordinovaní nacističtí vojáci nevěděli, jak se bránit, Češi proto odzbrojovali jak německé tak maďarské bojovníky, celkově asi tři sta protivníků. Lidové povstání se změnilo v ozbrojenou akci. Protiútok Němců však na sebe nenechal dlouho čekat. Gestapo pozatýkalo a bez stanného práva popravilo 52 českých občanů. Ztráty utrpěli i nacisté, udává se, že o život přišli dva členové gestapa a asi šedesát vojáků.⁴⁵ Revolty se přelévaly do dalších měst, jejichž obyvatelé se zmocňovali vlády a proklamovali konec Protektorátu. Mnohde byl ústup nacistických vojáků divoký a krvavý, Češi pocítili převahu a jakoby jim opláceli ono strádání, hrůzy, bezpráví a zvěrstva, která byla páchána Němci na jejich příbuzných, známých a celém českém národu. Pozdvižení způsobila

⁴² MUDRA, Miroslav: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Ministerstvo obrany, 1995, s. 104-105.

⁴³ Tamtéž, s. 12-13.

⁴⁴ LUŽA, Radomír: *V Hitlerově objetí*. Praha: Torst, 2006, s. 308.

⁴⁵ KURAL, Václav – ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Karolinum, 2008, s. 105-109.

zpráva o sebevraždě vůdce Třetí říše Adolfa Hitlera. Připomeňme, že Čechům stále chyběly zbraně, proto se jejich odpor projevoval často pouze demonstrativně, a to vyvěšením československé vlajky a odmítnutím poslušnosti německým úřadům.⁴⁶

Po Přerově následoval Nymburk, Poděbrady, Chlumeck nad Cidlinou, Poříčany, Nový Bydžov, Rakovník, Praha a další města a městečka. Vlna povstání se šířila do dalších měst.⁴⁷ Pražské povstání začalo 5. května 1945. Od maďarských a rakouských vojáků získali čeští povstalci zbraně. Maďaři někde i sami přešli na stranu odbojářů. Rakovnický závod Stadion vyráběl pušky a kulometry. Čeští zaměstnanci provedli sabotáž, shromáždili materiál, ze kterého mezi 5. a 9. květnem vyrobili několik tisíc pušek, jimiž zásobovali povstání.⁴⁸ Praha počítala, že spojenci, především Sověti, vyšlou do města pověřené velitele nebo styčné důstojníky, kteří budou spoluřídít operace a koordinovat průběh pražského povstání s děním na frontách. Organizátoři odboje spoléhali rovněž na dodávku zbraní. V realitě se nic podobného nestalo a Praha zůstala ve svém boji nepodpořena.⁴⁹ 9. května došlo k osvobození Prahy a také Velkého Meziříčí. Američané osvobodili Plzeň, další postup na naše území však zastavili kvůli dříve dohodnuté demarkační linii.⁵⁰

Přestože se vyčerpání a touha po konci války objevovala na obou bojujících stranách, došlo v posledních válečných dnech ke krvavým bojům a vraždám civilního obyvatelstva. Zasažena byla jak Praha, tak i další česká a moravská města a obce. Zfanatizovaní příslušníci polních útvarů, Hitlerjugend, jednotek SS a části Němců z československého pohraničí uposlechli rozkaz polního maršála Schörnera bojovat do poslední chvíle.⁵¹

První zbraně byly dodány až v březnu 1945 a ani zdaleka neuspokojily skutečnou potřebu. Pomoc ruských partyzánů rovněž neznamenal citelnou podporu pro náš národ. Podle Josefa Grni nám však Rudá armáda nikdy neslibovala žádné zbraně. Až do samého konce druhé světové války se táhlo jednání o dodávkách zbraní. *„Poslední ohlášené shozy zbraní měly být uskutečněny na Velkomeziříčsku dne 7. května. Nebyly ovšem uskutečněny právě tak jako desítky jiných slíbených shozů, právě tak jako pomoc Praze, která byla rovněž slibována až do posledního okamžiku.“*⁵² České národní povstání zůstalo tedy bez podpory spojenců, odkázáno povětšinou pouze na vlastní síly. Říká se, že do historie nepatří žádné

⁴⁶ LUŽA, Radomír: *V Hitlerově objetí*. Praha: Torst, 2006, s. 308.

⁴⁷ KURAL, Václav – ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Karolinum, 2008, s. 111.

⁴⁸ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*. Praha: Naše vojsko, 2006, s. 94.

⁴⁹ MUDRA, Miroslav: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Ministerstvo obrany, 1995, s. 19.

⁵⁰ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 3.

⁵¹ MUDRA, Miroslav: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Ministerstvo obrany, 1995, s. 24.

⁵² GRŇA, Josef: *Sedm roků na domácí frontě*. Brno: Blok, 1968, s. 284.

kdyby, ale zde se nám přímo nabízí otázka, jaké by to bylo, kdyby...? Kdyby zbraně byly přece jenom na naše území dopraveny. Ušetřily by se životy českých obyvatel? Nebylo by povstání ve Velkém Meziříčí tolik krvavé, nebo by přineslo naopak více obětí? Máme na mysli oběti i ze strany Němců, když by Češi byli odpovídajícím způsobem vyzbrojeni. Nejen tyto otázky zůstanou navždy otázkami nezodpovězenými, spíše řečnickými. Sám zklamáný profesor Grňa si kladl dotazy, co řeknou příští generace, co řeknou naši mrtví z Petičního výboru věrní zůstaneme, z Obrany národa, generál Luža a Svatoň, pro co jsme pracovali celých šest let?⁵³

Radomír Luža píše, že Grňovi mělo být jasné, že si: „*Rudá armáda nepřeje, abychom se osvobodili sami. Sovětský svaz našemu odboji nikdy neposkytl zbraně. Podle sovětských průzkumníků, s nimiž jsme se stýkali a kteří potvrdili naše podezření, jejich vedení došlo k závěru, že od nás žádnou pomoc nepotřebují. Chtěli od nás zpravodajské informace a partyzánský boj.*“⁵⁴ Podporu nám tedy neposkytli, zato se po válce proklamovali jako osvoboditelé a národní zachránci, což neplatilo ovšem úplně všude, i když nebudeme zpochybňovat fakt, že Rudá armáda přinesla ve druhé světové válce velké oběti a významně přispěla k vyčištění obsazených území od nacistických Němců.

Dalším faktem však je, že Sověti vstoupili do našeho hlavního města 9. května, a to už Praha náležela pod kontrolu České národní rady. O den později Českou národní radu rozpustila košická vláda argumentující tím, že ČNR přijala pomoc od vlasovců, podle Stalina zrádců Sovětského svazu. Československá vláda podlehla moskevským tlakům a Českou národní radu neuznala. To vedlo ke znemožnění účasti příslušníků odboje v nové vládě.⁵⁵

⁵³ Tamtéž, s. 289.

⁵⁴ LUŽA, Radomír: *V Hitlerově objetí*. Praha: Torst, 2006, s. 294-295.

⁵⁵ Tamtéž, s. 312-313.

2 Konec války ve světě, na evropském kontinentu a na Vysočině

Devátého května 1945 nastal po dlouhých šesti rocích v Evropě klid zbraní. Osmý květen navždy zůstane zapsán do dějin jako den bezpodmínečné kapitulace nacistického Německa. Samotná druhá světová válka skončila pro svět však až 2. září kapitulací Japonska.

Prahu osvobodily ruské tanky po čtyřech dnech od vypuknutí tamního povstání. Válka na Českomoravské vysočině však stále pokračovala, němečtí vojáci zde nekoordinovaně prchali před Rudou armádou, zoufale se snažili nepadnout do nepřátelského zajetí. Všude vládl chaos, na silnicích panovalo zmatečné manévrování, na zemi zůstávaly poházené uniformy a zbytky výzbroje, výjimkou nebyly ani torza zničených tanků a automobilů.⁵⁶ O zmatku na cestách mluví i kroniky malých obcí obklopujících Velké Meziříčí, jež jsme zkoumali.

Čeští partyzáni měli venkov pod kontrolou již na jaře 1945, a to v takovém rozsahu, že se Němci mohli bezpečně přemísťovat pouze ve větších jednotkách, jinak jim hrozily útoky od českého lidu.⁵⁷ Ale ani 8. květen a podpis německé kapitulace neznamenal pro veškeré území okamžitý mír.

*„Na Vysočině se ještě bojovalo. Němci se ještě pokoušeli klást odpor Rusům, byť i odpor nesoustavný a zbytečný. Ale jejich svědomí nebylo čisté a patrně věděli, proč se tolik snaží dostat se na západ. A když pak byl poslední organizovaný odpor zlomen, stáhly se jednotky desperátů do lesů, aby ještě odtud pokračovaly v pokusech zachránit se před ruským zajetím. Ještě 14. května, když jsem projížděl na motocyklu Novoměstsko, bylo po mně několikrát z lesů stříleno.“*⁵⁸ Píše profesor Josef Grňa ve svých pamětech na druhou světovou válku.

⁵⁶ GRŇA, Josef: *Sedm roků na domácí frontě*. Brno: Blok, 1968, s. 315.

⁵⁷ LUŽA, Radomír: *V Hitlerově objetí*. Praha: Torst, 2006, s. 262.

⁵⁸ GRŇA, Josef: *Sedm roků na domácí frontě*. Brno: Blok, 1968, s. 315.

3 Velké Meziříčí během nacistické okupace

Události ze září 1938 zasáhly i Velké Meziříčí. Po vstupu Mnichovské dohody v platnost se počet necelých šesti tisíc velkomezeříčských obyvatel zvýšil o asi 830 nových občanů – židovské rodiny a české vyhnance z oblastí zabraných Němci. Večer 15. března 1939 přijely do města německé okupační jednotky. Byl vyhlášen protektorát Čechy a Morava. Městská rada týž den zveřejnila leták, v němž vyzývala obyvatelstvo k rozvaze a pořádku, k tomu, aby místní občané přijali říšskoněmecké obyvatelstvo s důstojným klidem, plnili všechny příkazy okupačního vojska atd., aby si zajistili vzájemně dobrý vztah. Vojáci byli ubytováni v gymnáziu a dalších školních budovách – v budově obecné školy a v měšťanské škole na Karlově. Důstojníci našli útočiště na zámku. Členové říšských nacistů převzali radnici a další úřady. Požadovali odstranění některých demokraticky smýšlejících členů z vedení města. Z jejich přičinění byly neprodleně odstraněny symboly připomínající první československou republiku. Došlo k jejich náhradě novými – říšskou vlajkou s hákovým křížem. Hlavním sídlem nacistické posádky se stala budova hospodyňské školy. Do všech továren a úřadů byli dosazeni lidé loajální nové moci. Místní posádka československé armády byla rozpuštěna 30. března téhož roku.⁵⁹

V první fázi po začátku okupace se lidé nebáli otevřeně projevat svůj nesouhlas s nově vzniklou situací. Městem kolovalo obrovské množství protestních letáků. K projevům odporu docházelo i v kinech při promítání týdeníků. Dalším znamením nesouhlasu bylo ničení žlutých směrových silničních tabulí s německo-českými texty. Od roku 1939 byl zaveden přidělový systém téměř na všechny potraviny a suroviny. Začal se rozmáhat černý trh, neboť přidělu nebyl vždy dostatek. Situace byla však lepší než za první světové války. Přídělový systém byl štedřejší k Němcům a kolaborantům s nacistickou mocí.⁶⁰

Výše v textu jsme uvedli, že na Českomoravské vrchovině působila odbojová skupina Rada tří, jejíž součástí se postupem času stala také odbojová skupina TAU, původně tzv. Oslavický oddíl, působící ve Velkém Meziříčí a okolí. Studentskou odbojovou organizací byla skupina XAVER. Členové odbojové organizace Obrana národa byli hromadně zatýkáni na podzim roku 1939. Skupiny plánovaly protiněmecké povstání a podnikaly záškodnické akce proti okupační moci. Další vlnu zatýkání odbojářů způsobil nástup zastupujícího

⁵⁹ HODEČEK, Dalibor a kol.: *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2008, s. 303-304.

⁶⁰ Tamtéž, s. 304-305.

říšského protektora Reinharda Hendricha v září 1941. Postupná reaktivizace odbojových složek nastala od počátku roku 1943.⁶¹

Ne všichni občané Velkého Meziříčí byli proti okupaci. Němečtí nacisté zde našli i své přívržence z lidí z řad prvorepublikových nacistů, například vůdce místního DNSAP Hanse Powolnyho s jeho manželkou. Powolny se stal roku 1943 druhým náměstkem starosty města. Schůzky německých nacistů se konaly ve velkomeziříčské škole Světlá, kam se sjížděli nacisté z celého okresu.⁶²

V roce 1945 asi šestitisícové město Velké Meziříčí mělo pro ustupující nacisty strategický význam. Znamenalo pro ně cestu, kudy se můžou dostat k Američanům.⁶³ Přecpané vozy s německými vojáky i civilisty doprovázené tanky mířily směrem k německé říši. Doprovázely je pochodující davy německých vojáků a civilního obyvatelstva. Dohromady tvořili početné procesí. Ustupující němečtí občané se děsili jakýkoliv náznaků signalizujících, že by se v jejich blízkosti mohli nacházet příslušníci sovětské Rudé armády. Jednou z ústupových cest byla trasa Brno – Velká Bíteš – Velké Meziříčí – Jihlava a dále.⁶⁴

Odbojáři se pokoušeli ústup nacistům co nejvíc znepříjemňovat a komplikovat, ačkoliv si udržovali odstup a respekt, jelikož si byli dobře vědomi svoji slabosti, pokud by došlo k přímé konfrontaci. *„Zpomalovali jsme ústup a nutili wehrmacht nasazovat víc a víc mužstva i tanků. V noci se Němci s výjimkou početných jednotek nemohli přesouvat vůbec. Každý den ráno se však znovu chopili úkolu udržet hlavní silnice průjezdné pro přesuny svých vojsk, což bylo dost práce.“*⁶⁵

Základna Rady tří ležela na Českomoravské vrchovině, především na Velkomeziříčsku a Novoměstsku. Její součástí byla odbojová skupina TAU působící v okolí Velkého Meziříčí a v městě samém.⁶⁶ Úspěchem této odnože bylo získání zbraní a parašutisty shozených ze dvou letadel u Cyrilova a Rohů. Tímto si zajistili 4 kulometry, 40 kulometných pistolí, 35 pušek, 38 bubínkových revolverů, 20 kg trhavín a rozbušek, 60 ručních granátů a radiostanice. Objednány byly další letouny, většina z nich však nevzletěla.⁶⁷

Po rozsáhlé perzekuci českého obyvatelstva zapříčiněnou atentátem na Reinharda Heydricha byly odbojové skupiny ochromeny. Přesto se někteří studenti velkomeziříčského reálného gymnázia rozhodli vytvořit ilegální protinacisticky orientovanou skupinu. Nejprve se

⁶¹ Tamtéž, s. 307, 310.

⁶² Tamtéž, s. 304.

⁶³ Rozhlasový pořad Temná místa Vysočiny.

⁶⁴ LUŽA, Radomír: *V Hitlerově objetí*. Praha: Torst, 2006, s. 299.

⁶⁵ Tamtéž, s. 304-305.

⁶⁶ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 36-37.

⁶⁷ Tamtéž, s. 63.

jednalo o dvě odnože seskupené kolem studenta Bořivoje Šmída a Zdeňka Sítaře. V letních měsících roku 1943 obě skupiny splynuly v jednu o počtu jedenácti členů. V čele této studentské organizace stál Bořivoj Šmíd. Na podzim téhož roku začal na gymnáziu vyučovat profesor František Dufek, který studentskou protiněmeckou odbojovou činnost podporoval. Studentská skupina zaútočila na domov profesora Vaverky, jež byl sympatizantem fašismu, a rozbití oken označila za akci učiněnou na základě politického přesvědčení. Jelikož profesor Dufek měl zkušenosti z odboje, postavil se do čela této studentské organizace, čímž se vytvořila skutečná odbojová skupina nazvaná XAVER.

V dubnu 1945 Dufek navázal styk se skupinou TAU. V průběhu času se stal novým členem studentské organizace vrchní tajemník gymnázia Rudolf Tinko. Působil na pozici vojenského experta a organizátora vojenských záležitostí.

Skupina XAVER rovněž narážela na problém s nedostatkem zbraní, proto se orientovala spíše na záškodnické akce a stavbu bunkrů k uložení munice, zbraní a třaskavin, a sloužící zároveň jako skrýš pro členy pronásledované gestapem. Později však skupina zasáhla i do bojových akcí. Její odpor k okupačnímu režimu se projevoval i různými letákovými akcemi. Po Velkém Meziříčí došlo k vylepení letáků s nápisem „Beneš přijde brzy“. Organizace též několikrát přerušila telefonní vedení na železniční trase Velké Meziříčí – Třebíč u Oslavičky a dalších tratích. Studenti dokonce zapálili nákladní vagón s vojenskou výstrojí. Krádežemi a odzbrojováním nepřátelských vojáků se odbojáři dostali k deseti ručním granátům a dvěma puškám, které dále používali k dalšímu zajišťování zbraní. K očekávaným shozům nikdy nedošlo. V dubnu a květnu posledního válečného roku členové organizace odstraňovali nebo nesprávně otáčeli silniční ukazatele s cílem způsobit co největší chaos mezi ustupujícími Němci. Odbojová skupina XAVER uskutečnila téměř dvacet sabotáží a přes deset významnějších bojových akcí, jimiž vyjadřovali svůj nesouhlas s německou okupací. Bohužel se ani odbojovým organizacím nevyhnuli zrádci z vlastních řad.⁶⁸

3.1 Události květnových dní roku 1945 ve Velkém Meziříčí

Odbojové hnutí ve Velkém Meziříčí se skládalo ze dvou základních směrů. Komunistický směr zastupoval Jindřich Nováček, od roku 1939 pracující v ilegality, druhou odnož utvářela sekce Rady tří napojená na londýnskou vládu. Hlavním reprezentantem tohoto směru byl Karel Štainer-Veselý, vojenský velitel celé Rady tří. Obě křídla spolu

⁶⁸ Tamtéž, s. 52-57.

spolupracovala. Základem jejich postupu se stal Košický vládní program vyhlášený 5. dubna 1945.⁶⁹

Pražské povstání, výzva a volání pražského rozhlasu o pomoc daly impuls k rozpoutání dalších událostí na celém českém a moravském území. Ve Velkém Meziříčí revoluční akce začaly dopoledne 6. května 1945. Starosta města Antonín Jelínek zjistil, že jihlavský vrchní zemský rada povolil vyvěšování československých vlajek. Informaci vyhlásil městským rozhlasem. Dodal, že se přiblížil historický okamžik vysvobození a nabádal spoluobčany k zachování klidu a pořádku. Město ožilo nadšením, vyvěšovaly se vlajky a na radnici se sešel velký počet lidí. Vzniklo zde masové spontánní hnutí, mezi lidmi zavládla vlna nadšení.⁷⁰ Málodko myslel na opatrnost a to, že Velké Meziříčí je na trati důležité pro ustupující, spíše prchající, německé vojsko. Začalo se připravovat sestavení revolučního národního výboru, což přimělo komunistického předáka Jindřicha Nováčka vystoupit z ilegality.⁷¹ Nováček patřil ke KSČ a instrukce z Moskvy mu nařizovaly aktivně vystupovat při tvorbě národních výborů, získat moc v nově vznikajících mocenských orgánech.⁷² Podle dochovaných svědectví vychází najevo, že Nováček nadšené účastníky revolučního hnutí varoval slovy: „*Němci jsou ještě silní, nemá cenu zatím proti nim nic podnikat, vždyť dříve nebo později nacisté podepíší kapitulaci. Bude to otázka jen několika dnů.*“⁷³

Radost, která zachvátila české obyvatelstvo poté, co wehrmacht odtáhl, byla obrovská. Lidé spontánně sundávali německé nápisy z budov a obchodů, strhávali německé vlajky a volili český národní výbor jako nový řídicí orgán města. Stávalo se však, že se Němci znovu vrátili, vyvěšovali nové vlajky se symbolikou hákového kříže, opětovně získali moc nad městem a mnohde pozatýkali a postříleli členy revolučního výboru.⁷⁴ Podobným vývojem prošlo i město Velké Meziříčí. Na kostelní věži, radnici i mnohých domech vlály československé prapory a ještě tentýž den, 6. května, tedy dva dny před koncem války, se na místní radnici konala schůze komunistů a některých členů skupiny TAU, aktivní odnože Rady tří, kteří plánovali převzít správu nad městem.⁷⁵ O sestavení revolučního národního výboru se

⁶⁹ Tamtéž, s. 67.

⁷⁰ KURAL, Václav – ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Karolinum, 2008, s. 150.

⁷¹ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 67.

⁷² HODEČEK, Dalibor a kol.: *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2008, s. 313.

⁷³ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 67-68.

⁷⁴ LUŽA, Radomír: *V Hitlerově objetí*. Praha: Torst, 2006, s. 308.

⁷⁵ POKORNÁ, Karla: „*Medřičáci*“ v historii času. *Volně zpracovaná historie lidí a lokalit ve Velkém Meziříčí a jeho okolí*. Velké Meziříčí: Vydáno vlastním nákladem, 1994, s. 20.

pokusil sociální demokrat Jakub Drápela, po něm převzali iniciativu členové odbojové organizace TAU.⁷⁶

Členové revolučního národního výboru se nepokoušeli odzbrojit německé vojáky, pouze svolali schůzi, aby jednali o přechodné české správě v jejich městě. Téměř nikdo nečekal, že by závěr války mohl mít tak tragické důsledky, jaké nakonec měl. Stručně předesíláme, že u radnice zastavila projíždějící jednotka wehrmachtu se dvěma tanky a zatkla právě utvořený okresní výbor spolu s dalšími přítomnými. Celkově se jednalo o dvaasedmdesát lidí. Zajaté revolucionáře vyslýchali, mučili a následně je naházeli do řeky Oslavy, některé transportovali a postříleli u řeky Balinky.⁷⁷ Nadšení z konce druhé světové války ukončila tragédie, popravy a masakr.

Počátek tragédie lze spatřovat v rozkazu, který vydal svým vojákům 2. května 1945 polní maršál Schrörner: „*Za současné situace je správný každý prostředek k zamezení vzplanutí povstaleckého hnutí. Jenom nyní neukázat žádnou slabost. Proti každému ohnisku nepokojů bezohledně zakročit. Účastníky decimovat. Stejně tak zakročit proti všem měkkým a váhavým ve vlastních řadách, kteří v této hodině selžou.*“⁷⁸ Přestože nabádal své muže k boji do posledního dechu, sám 8. května uprchl letadlem do Rakouska. Začátkem května většina německých vojáků i civilistů toužila padnout do amerického zajetí s hlavním cílem uniknout Rudé armádě. Přesto se však němečtí nacisté nezdřáhali tvrdě zasáhnout proti českému odboji a utvářejícím se revolučním národním výborům.⁷⁹

3.2 Velkomeziříčská tragédie

Vedoucím představitelem začínajícího velkomeziříčského povstání se stal Jindřich Nováček. Dne 6. května, došlo ve městě k vytvoření Revolučního okresního národního výboru a Revolučního městského národního výboru. Předsedou byl zvolen Karel Kříž, místopředsedou Jindřich Prokeš. Oba jmenovaní pocházeli z Osové Bítýšky.⁸⁰ Jindřich Nováček neobsadil žádnou funkci, počítalo se, že získá vyšší místo než ve výběrech.⁸¹

⁷⁶ HODEČEK, Dalibor a kol.: *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2008, s. 312.

⁷⁷ LUŽA, Radomír: *V Hitlerově objetí*. Praha: Torst, 2006, s. 310.

⁷⁸ KOKOŠKA, Stanislav: *Praha v květnu 1945. Historie jednoho povstání*. Praha: Lidové noviny, 2005, s. 102.

⁷⁹ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 66-67.

⁸⁰ POKORNÁ, Karla: „*Medřičáci*“ v historii času. *Volně zpracovaná historie lidí a lokalit ve Velkém Meziříčí a jeho okolí*. Velké Meziříčí: Vydáno vlastním nákladem, 1994, s. 40.

⁸¹ HODEČEK, Dalibor a kol.: *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2008, s. 313.

Ve městě stále sídlily nacistické policejní a vojenské orgány, oddíly německých četníků a gestapa. Ve Velkém Meziříčí tedy vzniklo dvojvládní, v němž zpočátku ani jedna strana nebyla tak silnou, aby zaútočila proti druhé. Počet německého civilního obyvatelstva usazeného ve Velkém Meziříčí se odhaduje na stovku. V důsledku takto vyhlížející situace kriminální komisař gestapa Franz Schauschütz a místní německý vojenský velitel major Möller přistoupili na vyjednávání se zástupci nově utvářející se české moci. Začátek jednání se datuje ke třinácté hodině 6. května. Německou stranu zastupovali čtyři představitelé, vyjednavců české strany bylo pět. Výsledkem jednání byla dohoda, že se německé ozbrojené síly stáhnou do dvou objektů ve městě. Nakonec byli němečtí vojáci a policisté soustředěni pouze do budovy hospodyňské školy. Revoluční národní výbor jim měl poskytnout zásobování a zajistit osobní bezpečnost. Němci však odmítli vydat zbraně, tudíž byli umístěni do budovy školy i s nimi. V závěru dohody se obě strany zříkaly útočných akcí. V době uzavření dohody neměla ani jedna ze stran k dispozici dostatek sil, aby situaci zcela ovládla, což si obě dvě strany uvědomovaly. Němci slíbili, že nebudou žádat posily a nové jednotky. Frontové svazky německé 6. pancéřové divize se nacházely v blízkosti města a počítalo se s jejich přesunem přes Velké Meziříčí. Česká strana se zavázala odstranit silniční zátarasy a udržovat pořádek ve městě. Major Möller přislíbil věci, které nespádaly do jeho kompetencí, neboť vojenské jednotky nacházející se mimo Velké Meziříčí mu nebyly podřízeny. Dohoda však de facto znamenala uznání revolučního národního výboru a jeho orgánů. Do jaké míry měla být dohoda dodržena, nebo zda šlo pouze o získání času, je stále diskutabilní. Major Möller pravděpodobně zamýšlel dohodu respektovat, člen gestapa Schauschütz byl k jejímu schválení přinucen okolnostmi.⁸²

Jednání revolučního národního výboru pokračovalo celé odpoledne. Lidé z Velkého Meziříčí byli podmaněni uvolňující a téměř slavnostní atmosférou, svůj zájem o dění demonstrovali snahou být účastni alespoň v blízkosti radnice, když už ne uvnitř budovy.⁸³

Muži přítomni na radnici si označili rukávy revolučními páskami. O atmosféře mezi odbojáři vypovídají vzpomínky Oldřicha Videtiče: „Přišel jsem na radnici mezi revolučně naladěné občany, abych jim předal vzkaz, v němž je Karel Štainer-Veselý nabádal, aby

⁸² ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 69-70.

⁸³ POKORNÁ, Karla: „*Medřičáci*“ v historii času. *Volně zpracovaná historie lidí a lokalit ve Velkém Meziříčí a jeho okolí*. Velké Meziříčí: Vydáno vlastním nákladem, 1994, s. 20.

v zájmu vlastního bezpečí všichni členové revolučního národního výboru opustili město a zaujali místo v bezpečném prostoru. Bohužel tato varování nikdo neakceptoval.“⁸⁴

Během těchto událostí byli zadrženi čtyři mladíci, údajně běženci. Tři z nich mluvili dokonale česky, jeden se vydával za francouzského zajatce. Bylo mu 24 let, ostatním od 16 do 18 roků. Velkomeziříčští občané jim poskytli jídlo a možnost odpočinku. Nikdo nevěděl, že se jedná o zradu. Muž vydávající se za Francouze, Erich Lassmann, pocházel z Brna. Byl úředníkem gestapa a během války působil v Paříži. Zbylí tři mladí muži, Alfréd Münster, Rudolf Malik a Gerhard Göbel, patřili k Hitlerjugend. Dohromady se seznámili v Jihlavě, kde byli školeni na záškodnictví. Počátkem května 1945 získali instrukce od poručíka Waltera Ostendorfa. Přesunuli se do Velkého Meziříčí. Jejich úkolem bylo nenápadně se začlenit se mezi místní obyvatele a sledovat, kdo patří mezi nejaktivnější revolucionáře, kdo je ozbrojen, vyvěšuje státní vlajku, nebo má připnutou revoluční pásku na rukávu. Takto označení lidé měli být podle tehdejšího zákona po zadržení německými vojáky postaveni před stanný soud a po krátkém procesu velmi rychle zastřeleni.⁸⁵

Dne 6. května 1945 docházelo ve Velkém Meziříčí k živelnému odzbrojování jednotlivých členů německého vojska. Tomuto aktu se nevyhnula poměrně častá střelba. Oběti byly na české i německé straně. Po uzavření dohody mezi představiteli revolučního národního výboru a německou stranou nastal relativní klid. Radnice byla plná lidí, zdaleka zde nebyli pouze revolucionáři. Někteří z přítomných byli dokonce ozbrojeni. Lidé chtěli vyjádřit účast při této významné chvíli a málokdo si uvědomoval skutečně hrozící nebezpečí. Jedním, kdo na něj upozornil, byl velitel odbojové skupiny TAU a strážního oddílu Miroslav Vetiška. Vetiška se snažil přesvědčit členy revolučního národního výboru, aby přerušili jednání a okamžitě se přemístili mimo město. Uvědomoval si velmi nebezpečnou polohu velkomeziříčské radnice a fakt, že tudy budou co nevidět projíždět ustupující německé jednotky. Stejného dne, 6. května 1945, okolo desáté hodiny večerní přijel do města německý oddíl s velitelem Walterem Ostendorfem. Ostendorf se vydal na samostatný průzkum Velkého Meziříčí, snažil se dostat na sídlo wehrmachtu, přičemž se setkal s bývalým starostou Velkého Meziříčí Jelínkem a neprodleně jej zadržel. Poté se hlásil u místního velitele wehrmachtu majora Möllera a oznámil, že obdržel rozkaz od velitele divize generála von Waldenfelse k potlačení velkomeziříčského povstání a k postřelení jeho účastníků. Möller ostře protestoval, argumentoval uzavřenou dohodou a panující klidnou situací. Ostendorf se přesto vrátil ke

⁸⁴ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 70.

⁸⁵ Tamtéž, s. 71.

svému oddílu a dal rozkaz k obsazení radnice.⁸⁶ Bylo vyhlášeno stanné právo. Za jeho platnosti přišlo o život pět velkomezeříčských občanů.⁸⁷ Počínající tragédii negativně ovlivnily nepříznivé okolnosti. Kapitán Miroslav Vetiška vydal pokyn k úniku zadním vchodem radnice, ten byl však zamčený a klíč chyběl. Několika přítomným se podařilo uniknout skokem z okna. Němečtí vojáci po nich přesto pálili zbraněmi. Druhý den ráno propustili místní telefonistku Matulovou. Uvádí se, že zadržení nekladli téměř žádný odpor. Do německého zajetí se touto přepadovou akcí dostalo asi 70 mužů a několik dalších velkomezeříčských občanů bylo zadrženo v ulicích města.⁸⁸

Městská radnice byla řídicím a administrativním střediskem velkomezeříčského povstání. Dalším objektem z významných odbojových center se stala budova internátní školy Světlá, v níž bylo zřízeno vojenské středisko. Záznamy udávají, že se zde shromáždilo několik stovek lidí, avšak pouze asi polovina z nich byla nějakým způsobem ozbrojena. Po 22. hodině byl po přijetí zprávy, že Němci přepadli a obsadili radnici, vyhlášen poplach. Na pomoc revolucionářům mířila četa odbojové skupiny TAU rozdělena na tři části. Jejich zásah německé vojáky překvapil. Nacisté přinutili zajatého kapitána Vetišku vyjít ven z budovy s rozkazem, aby velel k zastavení palby a ústupu povstalců. Četa jeho slova uposlechla a bez ztrát na životech se stáhla mimo město. Pro ucelení informací nutno dodat, že Němci disponovali dvěma obrněnými transportéry.⁸⁹

Osud zajatých občanů byl podřízen rozhodnutí bojového velitele Velkého Meziříčí Ostendorfa. Několik ze zadržených bylo propuštěno. Kriminální komisař gestapa Franz Schauschütze trval na úřední dokumentaci a výsleších zadržených, z tohoto důvodu došlo k několikahodinovému odkladu exekuce.⁹⁰ Zadrženi odpovídali na otázky týkající se jejich rodných dat, funkci na radnici, členství v odbojových organizacích, příslušnosti k politickým stranám atd. Průběh výslechů provázely fyzické ataky zajatých mužů, kopání, bití opasky a gumovými obuškami a zkreslování jejich výpovědí. Podle dochovaných informací se z výslechové místnosti ozýval křik a nářky. Jeden z vyšetřovaných byl přímo při výslechu

⁸⁶ Tamtéž, s. 71-73.

⁸⁷ POKORNÁ, Karla: „Medřičáci“ v historii času. *Volně zpracovaná historie lidí a lokalit ve Velkém Meziříčí a jeho okolí*. Velké Meziříčí: Vydáno vlastním nákladem, 1994, s. 20.

⁸⁸ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 73-74.

⁸⁹ HODEČEK, Dalibor a kol.: *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2008, s. 316-317.

⁹⁰ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 76-77.

zastřelen untersturmführerem SS Soukupem.⁹¹ Odsouzeno ke smrti bylo celkem 56 zajatých občanů.⁹²

3.2.1 7. květen 1945

V pondělí 7. května roku 1945 okolo třetí hodiny odpolední se k radnici začal sjíždět popravčí oddíl, gestapo, stráže a tlumočníci, aby vykonali popravu zajatých odbojářů. Transporty zadržených probíhaly ve čtyřech etapách. Prvních 16 odsouzených bylo odvezeno za doprovodu kolony nacistů okolo 16:15 hodin. Odsouzení museli klečat na jedoucím nákladním automobilu, na který mířily kulometry.⁹³ Celkově byly k břehům řeky Oslavy vypraveny tři transporty pozatýkaných mužů. Skalnaté prostředí nahrávalo tomu, aby se vše událo bez nechtěných svědků událostí. Čtvrtý transport mířil k řece Balince, odkud má celý tragický případ jediného svědka, hajného Zopfa.⁹⁴

3.2.2 Průběh poprav

Zajatí revolucionáři byli přinuceni snášet kruté zacházení ze strany Němců. Na místo poprav byli přiváděni po dvou. Museli si stoupnout k řece, kde je nacisté zastřelili. Další dva odsouzení muži hodili jejich těla do vody a vzápětí byli sami také zastřeleni.⁹⁵ Vzájemně museli naházet svá těla do řeky, kam ještě někteří vojáci i sám velitel Lassmann házeli ruční granáty.⁹⁶ Mezi účastníky poprav je prokázána přítomnost poručíka Ostendorfa, mladíků z Hitlerjugend - Alfreda Münstera, Rudolfa Malika, Gerharda Göbela, Ericha Lassmanna, generála von Waldenfelse a dalších osob z wehrwolfu.⁹⁷

Svoji účast na povstání zaplatilo životem 56 mužů. Tělo rukojmího zastřeleného již při výsleších bylo rovněž vhozeno do řeky Oslavy. Hromadné exekuci unikl jeden z hlavních vůdců povstání Jindřich Nováček. Nováček měl příležitost utéci svému osudu, kdyby z radnice utekl. On však odmítl zachránit svůj život, když věděl, že se ostatní spolubojovníci nezachrání. V 17:45 byl oběšen na sloupu pouliční lucerny, jako výstraha. Na jeho hrud'

⁹¹ KURAL, Václav – ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Karolinum, 2008, s. 153.

⁹² POKORNÁ, Karla: „Medřičáci“ v historii času. *Volně zpracovaná historie lidí a lokalit ve Velkém Meziříčí a jeho okolí*. Velké Meziříčí: Vydáno vlastním nákladem, 1994, s. 20.

⁹³ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 77-78.

⁹⁴ Radiopořad *Temná místa Vysočiny*.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 79.

⁹⁷ Tamtéž, s. 80.

popravčí zavěsili nápis: „*To čeká každého bolševického rozvratníka*“. Ve městě bylo vyhlášeno stanné právo. Vylepené letáky na domech nařizovaly zákaz vycházení v nočních hodinách, požadovaly odevzdání motorových vozidel, zásob benzínu a radiopřijímačů. Za případné sabotážní akce, držení zbraní, napadení německých vojáků či civilistů hrozily vysoké a tvrdé tresty. Lidé se nesměli scházet ve větším počtu než tří osob. Toto stanné právo bylo vyhlášeno bojovým velitelem Ostendorfem bez jakékoliv příčiny a zcela ignorovalo dříve uzavřenou dohodu o příměří mezi českou i německou stranou.⁹⁸

3.3 Dny po tragédii

Zpráva o popravách se rozšířila po městě a okolí následujícího dne, během dopoledne 8. května. Jelikož se vše událo ve spěchu, neboť se blížila Rudá armáda, nebyly protektorátní úřady oficiálně informovány o jménech ani počtu obětí nacistického zločinu. Někteří příslušníci SS přesto pátrali po dalších odbojářích. V blízké obci Křižanov nacisté zastřelili Jana Engelharda a jeho syna Miroslava. Také výstražně provedli palbu na celou obec.⁹⁹

Stanné právo ve Velkém Meziříčí stále platilo. Lidé jdoucí do zaměstnání byli podrobováni kontrolám a osobním prohlídkám. Nejezdily vlaky ani autobusy, nefungovala dodávka elektrického proudu, obchody i pošta zůstaly zavřené. Hořce působilo ustavení ve vyhláše stanného práva, že občané mohou vyvěšovat československé vlajky.¹⁰⁰

Souhlas s vytažením mrtvých těl odbojářů se s německým vojenským velitelstvím podařilo vyjednat velkomeziříčským hasičům Antonínu Dobrovolnému a Františku Musilovi. Za doprovodu okresního lékaře odjeli k řece Balince a Oslavě. Členové hasičského sboru také sňali z oprátky tělo oběšeného Jindřicha Nováčka. Těla zastřelených obětí nacistického běsnění u břehu Oslavy byla uložena ve skladišti místního lihovaru, pro zavražděné u řeky Balinky bylo zvoleno místo v prostorách bývalé tírny lnu rolnické školy. Všechny oběti byly pohřbeny 13. května 1945 na nově vybudovaném místním hřbitově.¹⁰¹ Tento hřbitov vyprojektoval architekt Vladimír Neumann. Sám padl také za oběť nacistické zvůli. Paradoxně je tedy mezi prvními pohřbenými na novém hřbitově.¹⁰²

⁹⁸ HODEČEK, Dalibor a kol.: *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2008, s. 319.

⁹⁹ KURAL, Václav – ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Karolinum, 2008, s. 154-155.

¹⁰⁰ ¹⁰⁰ HODEČEK, Dalibor a kol.: *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2008, s. 319-320.

¹⁰¹ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 84-85.

¹⁰² Radiopořad *Temná místa Vysočiny*.

V poválečných dnech mělo Velké Meziříčí zhruba 6 000 obyvatel. Při hromadném pohřbu bylo na hřbitově asi sto rakví. Dá se říci, že se tragédie dotkla každé rodiny žijící ve městě. Pohřbívali se oběti zastřelené Němci i oběti po bombardování.¹⁰³

Roku 1936 bylo rozhodnuto zřídit nový hřbitov na Karlově, jehož realizace byla započata na konci války. Prvními pohřbenými na tomto místě odpočinku se stali zabití účastníci povstání a lidé padlí při osvobození města v květnu 1945.¹⁰⁴

3.4 Odjezd nacistů

Německá armáda odtáhla z Velkého Meziříčí v noci na 9. května 1945. V hospodyňské škole byli nalezeni tři zastřelení čeští muži.¹⁰⁵ Ve středu 9. května okolo osmé hodiny ranní vjela do města očekávaná sovětská Rudá armáda.¹⁰⁶ Velké Meziříčí bylo osvobozeno. Přesto však 9. května zahynulo ještě 40 civilistů a dva sovětsí vojáci při leteckém útoku Rudé armády na Velkou Bíteš. Bombardování vyprovokoval německý důstojník. Vypálil červenou raketu znamenající volání o pomoc doprovodných letadel. Sověti vzápětí vypustili bílé rakety signalizující, že je vše v pořádku, ale přesto tato lest stála život dalších lidí. Německý důstojník byl rudoarmějci vypátrán a zastřelen.¹⁰⁷

Radost z osvobození a začátku mírového období byla ve Velkém Meziříčí spojena se zármutkem nad ztrátou 56 popravených občanů města nebo okolních obcí, kteří se stali oběti nacistických vojáků. Dalšíh osm lidí přišlo o život v důsledku nepřátelských represálií.¹⁰⁸ „*Jejich společný hrob na novém hřbitově připomíná i společný boj. (...) Radost z nabyté svobody byla ve Velkém Meziříčí draze zaplácena.*“¹⁰⁹

Jeden z hlavních domácích představitelů odboje profesor Josef Grňa se o velkomeziříčské tragédii dověděl až po skončení války. Některé z popravených znal. V samém závěru války nasadili své životy za uspišení příchodu svobody. Zjistil, že ve

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ HODEČEK, Dalibor a kol.: *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2008, s. 277.

¹⁰⁵ POKORNÁ, Karla: „*Medřičáci*“ v *historii času. Volně zpracovaná historie lidí a lokalit ve Velkém Meziříčí a jeho okolí*. Velké Meziříčí: Vydáno vlastním nákladem, 1994, s. 21.

¹⁰⁶ HODEČEK, Dalibor a kol.: *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2008, s. 320.

¹⁰⁷ POKORNÁ, Karla: „*Medřičáci*“ v *historii času. Volně zpracovaná historie lidí a lokalit ve Velkém Meziříčí a jeho okolí*. Velké Meziříčí: Vydáno vlastním nákladem, 1994, s. 21.

¹⁰⁸ KOTÍK, Jaromír: *Velké Meziříčí procházka jedním městem Vysočiny*. Velké Meziříčí: Městský národní výbor ve Velkém Meziříčí, 1967, s. 119.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 119-120.

Velkém Meziříčí byl vytvořen revoluční okresní národní výbor pracující podle směrnic dříve vytvořených odbojovými představiteli.¹¹⁰

11. května 1945 se ve Velkém Meziříčí začalo s obnovou Okresního národního výboru. S jeho sestavením pomáhala Rada tří, jež dodala do výboru dvanáct členů. Jaký osud stihl dosud nevysídlené Němce? Ministr Svoboda navštívil město 22. května a vydal rozkaz během 48 hodin pozatýkat všechny kolaboranty, Němce a zrádce sídlící v celém okrese. Problém byl s místem, kde by mohli být tito lidé shromažďováni, proto většina zůstala označena speciální páskou, která se dávala na levou paži. Němci však již byli z města dávno pryč.¹¹¹

3.5 Vzpomínkové akce

Podle výpovědi Jitky Rousové, dceři nacisty zastřeleného architekta Vladimíra Neumanna, se dříve konaly vzpomínkové k uctění památky padlých vlastenců. Okolo pomníků se konaly průvody pozůstalých a vzpomínajících spoluobčanů. Když příbuzní obětí zestárlí, objíždějí památná místa autobusem.¹¹²

3.6 Třeštská tragédie ze závěru války

Obdobná tragédie se udála i v nedaleké Třešti, měste, jež najdeme na mapě v oblasti kraje Vysočina v blízkosti Jihlavy. Oddíl SS zde překvapil čtyřicet sedm pod národní vlajkou jednajících mužů. Bohužel ani jejich životy nezůstaly ušetřeny, nacisté všechny do jednoho popravili. Do třeštského procesu výrazně zasáhla Herta Kašparová, žena, jejíž rodiče patřili k německé národnosti, ale žili zde. Vybírala rukojmí, kteří byli posléze zastřeleni.¹¹³ Negativní roli v Třešti sehráli místní udavači.¹¹⁴ Povstalci plánovali obsadit také Velkou Bíteš, kde se v závěru bojů nacisté shlukovali. Po doslechu o masakru ve Velkém Meziříčí rozumně od plánu upustili, jelikož si dobře uvědomili, že by se jednalo o sebevražednou revoltu.¹¹⁵

¹¹⁰ GRŇA, Josef: *Sedm roků na domácí frontě*. Brno: Blok, 1968, s. 316.

¹¹¹ LUŽA, Radomír: *V Hitlerově objetí*. Praha: Torst, 2006, s. 317-318.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ KURAL, Václav – ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Karolinum, 2008, s. 157.

¹¹⁴ MUDRA, Miroslav: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Ministerstvo obrany, 1995, s. 103.

¹¹⁵ LUŽA, Radomír: *V Hitlerově objetí*. Praha: Torst, 2006, s. 308.

3.7 „Potrestání“ pachatelů zločinu

O spáchaném krveprolití se podařilo v poválečném období získat značný počet informací a důkazů. Byly předány k prozkoumání „Československé vládní komisi pro stíhání nacistických válečných zločinů“ s návrhem na jejich odeslání do Spolkové republiky Německo, k čemuž došlo v roce 1967. Chyběly zprávy o tom, zda a kde obvinění žijí. Než došlo k jakémukoliv soudnímu procesu, zemřel generál von Waldenfels. Poručík Ostendorf účast na zločinu zastřelení zajatých mužů z radnice popřel, rovněž i oběšení Jindřicha Nováčka. Přiznal pouze zastřelení tří mladých mužů v hospodyňské škole, k němuž došlo večer 8. května 1945. Tvrdil, že tak učinil po rozhodnutí vojenského soudu. Pro nedostatek důkazů bylo v červnu 1972 trestní stíhání Waltera Ostendorfa zastaveno. V březnu 1990 došlo ke zrušení „Československé vládní komisi pro stíhání nacistických válečných zločinů“ a příslušný materiál k událostem byl údajně rozkraden.¹¹⁶

Göbel, Malik, Lassmann, Lehmann i major Möller, generál von Waldenfels a asistenti velkomeziříčských exekucí také nebyli za spáchané zločiny nikterak potrestáni.¹¹⁷ Publicistovi Stanislavu Motlovi se podařilo vypátrat člena popravčí čety z Velkého Meziříčí Rudolfa Malika. Zjistil, že Malik není čistý Němec, má moravské kořeny, přesto se podílel na vraždách českého obyvatelstva. Uvedl, že se svojí vinou trápí. Přiznal, že mlácením lidí při výsleších a jejich střílení se zbavoval vlastního strachu: „*Když vám je 17 a voda vám stoupá furt nahoru až k bradě, tak uděláte všechno, co nařídí ti nadřazení.*“¹¹⁸

Spravedlnost dostihla velitele gestapa a kriminálního komisaře Schauschütze, ovšem nikoliv za události z Velkého Meziříčí, ale za brněnské zločiny, a Hanse Powolnyho. Oba byli odsouzeni a popraveni.¹¹⁹

3.8 Soudní proces s kapitánem Miroslavem Vetiškou

Po válce se konaly také dva soudní procesy s Miroslavem Vetiškou. Výsledek prvního z nich jej zprostil obvinění, druhé přelíčení, z roku 1951, uznalo Vetišku vinným za zapříčinění smrti rukojmích zajatých nacisty na radnici. S velkou pravděpodobností stály v pozadí tohoto procesu politické okolnosti, snaha zdiskreditovat vedení domácího nekomunistického odboje. Trestem pro Vetišku bylo odnětí svobody na délku dva a půl roku

¹¹⁶ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 81-83.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 84.

¹¹⁸ Radiopořad *Temná místa Vysočiny*.

¹¹⁹ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 84.

a ztráta vojenské hodnosti. Po roce a půl došlo k jeho propuštění na amnestii a od 60. let usiloval o rehabilitaci. Bohužel v pouhých 49 letech zemřel, v roce 1964. V roce 1967 došlo k novému přezkoumání celé záležitosti na žádost Vetiškovy manželky. O rok později soud rozhodl o jeho osvobození.¹²⁰ V rozsudku bylo mimo jiné uvedeno, že: „*Svůj statečný postoj prokázal obžalovaný zejména ve chvíli, kdy se Němci dobývali do radnice. Tím, že otálel s otevřením vrat, vymlouváním se Němcům, že se musí nejdříve odstranit barikády, snažil se Vetiška poskytnout členům revolučního národního výboru dostatek času na opuštění radnice zadním vchodem, ačkoliv si byl přitom vědom, že kdyby Němci po vniknutí do radnice našli budovu prázdnou, postihla by jejich msta především jeho. Prokázal tedy velmi statečný postoj, hraničící se sebeobětováním.*“¹²¹

¹²⁰ Tamtéž, s. 75-76.

¹²¹ Tamtéž, s. 76.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 Reflexe velkomeziříčské tragédie ve školní výuce

Nyní následuje praktická část práce. Nejdříve zde uvádíme soupis a stručnou charakteristiku velkomeziříčských škol, jelikož je důležité vědět, o jaký typ školy se jedná. Odvíjí se od toho možnosti zařazení této regionální tematiky do školního vyučování.

V sekci jsme se dále snažili zjistit, do jaké míry je květnová tragédie 1945 reflektována ve výuce těchto škol.

4.1 Školská soustava ve Velkém Meziříčí

Město Velké Meziříčí má téměř ucelenou soustavu škol. Nenalezneme zde pouze vysoké a vyšší odborné školy. Na území města a jeho místních částí je celkem osm mateřských, šest základních a čtyři střední školy. Dále je zde také Dům dětí a mládeže a Základní umělecká škola. Větší část z těchto škol a školských zařízení je zřízena městem, menší část krajem. Kromě toho Velké Meziříčí, jako sídlo úřadu obce s rozšířenou působností, zajišťuje ve školách a školských zařízeních výkon státní správy v rozsahu školského zákona.¹²²

Mateřské a základní umělecké školy stojí mimo středisko našeho zájmu. Vynecháme také školy nacházející se mimo území města samotného, ačkoliv jejich zřizovatelem je často město Velké Meziříčí. Jmenovitě se nebudeme zajímat o školy Základní škola a mateřská škola Velké Meziříčí, Lhotky 42, příspěvková organizace, Základní škola a mateřská škola Velké Meziříčí, Mostiště 50, příspěvková organizace, Základní škola a Praktická škola Velké Meziříčí (zde je zřizovatelem Kraj Vysočina), Základní škola a Střední škola Březejc, Sviny 13 (zřizovatel Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR) a mimo náš zájem postavíme rovněž Výchovný ústav, střední škola a školní jídelna, Velké Meziříčí, K Rakůvkám 1, zřizovatelem je opět Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

Těžiště zájmu práce je kladeno na střední školy - Gymnázium Velké Meziříčí, Hotelová škola Světlá a Obchodní akademie a dále Střední škola řemesel a služeb Velké Meziříčí. Ze základních škol budeme sledovat tři instituce výchovy a vzdělávání, a to Základní školu Velké Meziříčí, Sokolovská 470/13, Základní školu Velké Meziříčí, Oslavická 1800/20 a Základní školu Velké Meziříčí, Školní 2055, příspěvková organizace (3. základní škola). Zjednodušeně lze uvést, že náš zájem bude patřit tedy třem základním školám a třem

¹²² Školství, [online]. 1997÷2010, [cit. 2012-1-7]. Úryvek dostupný z WWW: <<http://www.mestovm.cz/cs/dalsi-institute/skolstvi>>.

středním školám. Pokusíme se zjistit, zda jsou na nich ve výuce dějepisu nebo při jiných předmětech podobného zaměření žákům těchto škol připomínány záležitosti týkající se tzv. velkomeziříčského masakru. Pro úzkou souvislost s odbojem a druhou světovou válkou obecně jsme zjišťovali i časovou dotaci určenou této problematice. Pokud se dostaneme k závěru, že pedagogové ve školách o této tragické, avšak významné události ve svých hodinách hovoří, bude nás zajímat, kolik času tématu věnují, jaké volí vyučovací metody a postupy a rovněž jak žáci na informace reagují, zda se u nich učitelé setkávají se zájmem o tuto tematiku.

4.1.1 Velkomeziříčské gymnázium

Jednou z učitelek dějepisu na velkomeziříčském gymnáziu je Mgr. Barbora Štindlová. Pokusili jsme se kontaktovat všechny učitele dějepisu a občanské výchovy gymnázia, ale potřebné informace se nám podařilo získat pouze od Mgr. Štindlové. Jak dalece se tématu tragédie jejich města na sklonku druhé světové války ve svých hodinách věnuje, vypověděla i do rozhlasu.

Na nižším i vyšším gymnáziu vyhrazuje pro událost minimálně jednu vyučující hodinu v rámci povídání o druhé světové válce. Podle jejích slov žáci vědí, kde se nacházejí místa, která jsou s masakrem spjata, vědí, kde stojí pomníky a památníky. Říká, že událost je ve Velkém Meziříčí ještě stále živým tématem, tudíž s žáky prodiskutuje, co jim bylo řečeno doma, což posléze doplní konkrétní vzpomínkou. Protože vede nejen běžné hodiny dějepisu, ale také i maturitní seminář, upozorňovala své žáci na dokument novináře, historika a publicisty Stanislava Motla odvysílaného v Českém rozhlasu Praha s názvem *Stopy, fakta a tajemství*. Dodává, že žáky téma zajímá.¹²³ *„Regionální historii se ve škole věnujeme. Učíme nejen o květnových dnech ve Velkém Meziříčí, ale třeba i o třicetileté válce nebo o socializaci vesnice v našem regionu. Tématu je věnována 1 vyučovací hodina, používáme odbornou literaturu, kde jsou informace zpracovány - Velké Meziříčí v zrcadle dějin, práce bitešského profesora Jaromíra Kotíka a další. Studentům přečtu autentické svědectví pana Zopfa, který sledoval popravu u Balinky ze své zahrady. Připomeneme si místa, kde popravy probíhaly a kde jsou dnes pomníky. Letos zamýšlím přidat i informace z rozhlasového pořadu Stanislava Mottla Stopy, fakta, tajemství. Žáci již ze základní školy, případně z nižšího stupně Gymnázia Velké Meziříčí, o událostech vědí, takže jde spíš o upřesnění a doplnění informací. Téma je*

¹²³ Rozhlasový pořad *Temná místa Vysočiny*.

zajímá, zejména je-li doprovázeno fotografickým materiálem, na němž poznávají své město - fotografie náměstí a lucerny s popraveným Jindřichem Nováčkem. Studenti z jiných měst - Velká Bíteš, Měřín a dalších o tragédii většinou nic nevědí. Ani z rodin si nepřinášejí žádné poznatky. Nedostávám se k této látce pochopitelně každý rok, ale pokud ji učím, reakce studentů se vždy opakují a nepřinášejí, ani nemohou, nic nového. Z toho důvodu ji nezadávám ani jako seminární práci do dějepisného semináře ve 4. ročníku.“¹²⁴

4.1.2 Hotelová škola Světlá a Obchodní akademie Velké Meziříčí

Hotelová škola Světlá a Obchodní akademie Velké Meziříčí slaví v letošním roce již 111 výročí založení. Škola nese pojmenování po významné české spisovatelce Karolíně Světlé, která se ve své době zasloužila o postupnou emancipaci žen. Od počátku fungovala jako odborná škola pro ženská povolání, po druhé světové válce zde mohly být vzdělávány nejenom dívky, ale také chlapci.¹²⁵ Z hlediska zařazení se jedná o střední odbornou školu.

Odpovědi na naše otázky nám poskytl statutární zástupce a zároveň předseda komise společenskovedních předmětů Mgr. Stanislav Svoboda. Hned na úvod zdůraznil výše zmíněnou skutečnost, že Hotelová škola Světlá a Obchodní akademie Velké Meziříčí se řadí mezi střední odborné školy, což má za důsledek, že výuce dějepisu a dalším společenskovedním předmětům je věnován menší prostor. Dějepis se na škole vyučuje pouze v prvním ročníku, a to ve dvouhodinové dotaci, tj. dvě vyučovací hodiny za týden. Občanské nauce jsou v oboru hotelnictví a turismus za dobu studia věnovány celkově tři vyučovací hodiny, dvě ve druhém ročníku a jedna ve třetím. Ve čtvrtém roce studia si žák může zvolit společenskovední seminář. Učební plán obchodní akademie předepisuje pro občanskou nauku jednu hodinu v prvním ročníku a dvě hodiny ve druhém roce studia. Ve čtvrtém ročníku je zde opět možnost zvolit si společenskovední seminář.¹²⁶

Podle Mgr. Svobody je téma velkomeziříčské tragédie na škole probíráno, konkrétně k tomu dochází v hodinách občanské nauky, když je výročí události. Dále je tématu věnován prostor v jedné vyučovací hodině dějepisu, v níž si žáci pocházející z Velkého Meziříčí připraví referát na tuto událost. Další informace jsou poté doplněny pomocí diskuse, před kterou je ještě žákům promítnut krátký film o velkomeziříčské masakru. Vedle toho

¹²⁴ Rozhovor autora práce s Mgr. Barborou Štindlovou.

¹²⁵ *Historie školy Světlá*, [online]. ???-2012, [cit. 2012-1-7]. Úryvek dostupný z WWW: <<http://www.hotelskola.cz/cs/o-skole/historie-a-soucasnost>>.

¹²⁶ *Učební plány*, [online]. ???-2012, [cit. 2012-1-7]. Úryvek dostupný z WWW: <<http://www.hotelskola.cz/cs/o-studiu/ucebni-plany>>.

pedagogové Světlé navštěvují se žáky místa s tragédií spjatá. Děje se tak buďto na začátku školního roku v rámci tříhodinové exkurze po památkách města Velkého Meziříčí, u žáků prvního ročníku, nebo na konci školního roku při akci nazvané „*Po stopách velkomeziříčské tragédie*“, jež je organizována třídním učitelem. „*Celkově tedy mohu snad zodpovědně říci, že se této tematice v rámci našich časových možností věnujeme (považuji toto téma v rámci výuky moderních regionálních dějin za stěžejní). Žáky toto téma většinou zaujme, místním žákům je logicky blízké (známá místa, osobní - rodinné vazby, také samozřejmě připomeneme postavení - osudy naší školy za války), "přespolní" zase připomínají události ze svých regionů (Vysočina - např. Třešť, jižní Morava).*“¹²⁷

Co se týče tematiky druhé světové války, je jí na škole věnováno cca pět vyučovacích hodin. Důraz je kladen zejména na domácí aspekty, především odboj. Žáci rovněž absolvují dvouhodinovou besedu v místním muzeu pod vedením zdejší pracovnice dr. Marie Ripperové na téma „*Regionální aspekty druhé světové války*“. V rámci exkurzí žáci druhého ročníku Hotelové školy Světlá a Obchodní akademie Velké Meziříčí pravidelně absolvují jednodenní exkurzi do Terezína a Lidic autobusem s místy pro 45 – 50 studentů. Pro třetí ročníky škola pořádá taktéž jednodenní exkurzi autobusem, při které žáci navštíví Osvětim.

4.1.3 ZŠ Sokolovská

Jaký prostor je velkomeziříčské smutné události ze samého konce druhé světové války věnován na Základní škole Sokolovská, sdělil její ředitel Mgr. Petr Hladík prostřednictvím své kolegyně Mgr. Petry Tábořské, která vyučuje dějepis v deváté třídě a touto problematikou se podrobně zabývá.

Nejdříve však několik údajů k samotné základní škole. Školní budova byla vystavěna již v roce 1802. Jednalo se pouze o školu triviální se stavem tří učitelů. Po letech se změnila na hlavní farní školu, později na národní školu. S postupem času se rozdělila na pětitřídní dívčí a pětitřídní chlapeckou obecnou školu. V roce 1889 došlo k otevření nové chlapecké a dívčí měšťanské školy za kostelem. V roce 1890 ovládlo město německví, otevřena byla nová německá tři třídní škola na Sokolovské ulici, do níž se roku 1902 přestěhovala měšťanská dívčí škola a o šest let déle zde otevřeli i chlapeckou. Nicméně až do roku 1956 ve Velkém Meziříčí existovaly dvě zcela na sobě nezávislé školy, jedna se sídlem na Komenského ulici, druhá na Sokolovské. Později byla v obou budovách zřízena osmiletá, poté devítiletá základní

¹²⁷ Rozhovor autora práce s Mgr. Stanislavem Svobodou.

škola, následovala opět osmiletá a konečně od roku 1996 až doposud devítiletá základní škola.¹²⁸

Ve školním roce 2003/2004 měla škola celkově 29 tříd o počtu 656 žáků, ve školním roce 2008/2009 ji navštěvovalo nižší počet dětí, a to 431 žáků rozdělených do 19 tříd. Základní škola Sokolovská poskytuje žákům v souladu s učebními plány a osnovami základní vzdělání nejen v oblasti vědomostí a praktických dovedností, ale i společenské výchovy, která je důležitým předpokladem pro další vzdělání a rozvoj osobnosti. Mottem školy navazujícím na dlouholeté tradice je vychovat zdravě sebevědomého žáka, který dokáže vyjádřit a zdůvodnit své názory a aktivně se zapojit do života společnosti.¹²⁹

Podle vyjádření Mgr. Petry Tábořské se na škole velkomeziříčská tragédie probírá v devátém ročníku. Obvykle je žákům zadaný referát vztahující se k této události, žáci si jej mají připravit.

„Vloni jsem ji (velkomeziříčskou tragédií) zadala jako jedno z témat na výstupní dějepisné projekty, někteří žáci ji velmi pěkně zpracovali a čerpali při tom z regionální literatury. Každé jaro, již třetí rok po sobě, vždycky v květnu, si s devátáky dělám procházku na zámek do Muzea Velké Meziříčí za paní Ripperovou, která má k válce ve Velkém Meziříčí a jejímu tragickému vyústění program s kvízem, promítáním soudobých pramenů a následnou prohlídkou některých za vitrínou, tragédii se věnuje velmi podrobně s fotodokumentací, pro děti, myslím, velmi přínosně. V tomto ohledu tedy spolupracujeme i s místním muzeem. Letos v září jsme tam byli na výstavě o Anně Frankové.“¹³⁰

Na ZŠ Velké Meziříčí Sokolovská dostávají informace o druhé světové válce a jejím regionálnímu dopadu i žáci prvního stupně. Paní učitelka Mgr. Pavlína Ondráčková přichystala společně s rodačkou z nedalekého městyse Křižanov, paní Nilou Vodičkovou, vzpomínkovou besedu pro žáky pátých ročníků. Středobodem vyprávění byly válečné útrapy a velkomeziříčská tragédie.¹³¹ Beseda s názvem *„Vlastivěda není věda“* se konala 15. prosince 2011, a jak uvádí internetové stránky školy: *„Děti byly jejím vyprávěním (paní Vodičkové) doslova upoutány.“¹³²* Fotogalerie školy odhaluje, že nešlo o pouhé povídání,

¹²⁸ *Historie školy*, [online]. 1997÷2010, [cit. 2012-1-9]. Úryvek dostupný z WWW: <<http://www.zssokolovska.cz/cs/o-skole/historie-skoly>>.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Rozhovor autora práce s Mgr. Petrou Tábořskou.

¹³¹ Tamtéž.

¹³² *Vlastivěda není věda*, [online]. 1997÷2010, [cit. 2012-1-9]. Úryvek dostupný z WWW: <<http://www.zssokolovska.cz/cs/archiv-aktualit/937-aktuality/234-vlastiveda-neni-veda>>.

zapojen byl nejenom sluch, ale taktéž i zrak, jelikož přednášející přinesla obrázkovou knihu a dobové černobílé fotografie.¹³³

„Druhou světovou válku u nás bereme dost dlouho, začíná se probírat před Vánoci a v podstatě na jaře se dostáváme k poválečné Evropě. Z regionálních dějin se více věnujeme ještě československým letcům v Anglii (například jsem měla v uplynulých 4 letech vnučky pana Novotného v devítkách). Pořádáme pro děti zájezdy k holocaustu, vloni jsme byli v Osvětimi, rok před tím v Terezíně, kam se chystáme i letos. Minulý rok se naše škola zapojila také do projektu Zdeňka Tulise a Matěje Mináče a v kině jsme shlédli film Síla lidskosti v rámci vzdělávacího programu Nickyho rodina a naši žáci se následně podepisovali pod petici za udělení Nobelovy ceny míru panu Wintonovi. Před pěti lety měli naši žáci možnost setkat se s paní Erikou Bezdíčkovou, která přežila Osvětim a připravila jim nezapomenutelnou besedu. Nyní už po školách nejezdí, proto zařazujeme do výuky alespoň dokument Olgy Sommerové Sedm světel, o ženách, které přežily holocaust.“¹³⁴

4.1.4. 3. základní škola Velké Meziříčí

3. základní škola Velké Meziříčí se nachází v ulici Školní. Výuka zde byla zahájena v září 2003. Kapacita školy je 440 žáků.¹³⁵ Dotazy ohledně výuky konce druhé světové války ve městě stručně zodpověděla učitelka dějepisu Mgr. Iva Najmanová. Velkomeziříčské tragédii se věnuje v devátém ročníku ve spolupráci s Muzeem Velké Meziříčí. Žáky podle její výpovědi toto téma zajímá. Upozornila, že se na dané téma konala právě v muzeu výstava, jež probíhala v loňském roce. Žákům o tragické události přednesla výklad doktorka Ripperová.¹³⁶

4.1.5 Základní škola v Oslavické ulici

ZŠ Oslavická je také poměrně mladou školou, postavena byla v letech 1982–1987. Je tvořena 19 třídami a školní jídelnou.¹³⁷

¹³³ Fotogalerie, [online]. 1997–2010, [cit. 2012-1-9]. Úryvek dostupný z WWW:

<<http://www.zssokolovska.cz/cs/fotogalerie?func=detail&id=5554#joomimg>>.

¹³⁴ Rozhovor autorky práce s Mgr. Petrou Tábořskou.

¹³⁵ MAKOVSKÝ, Vladimír: *Velké Meziříčí historické a jiné zajímavosti 1281-2007*. Velké Meziříčí 2007, s. 29.

¹³⁶ Rozhovor autora práce s Mgr. Ivou Najmanovou.

¹³⁷ MAKOVSKÝ, Vladimír: *Velké Meziříčí historické a jiné zajímavosti 1281-2007*. Velké Meziříčí 2007, s. 29.

Bohužel se během zpracovávání této práce nepodařilo zjistit potřebné informace týkající se přístupu školy k zařazení velkomeziříčské tragické události květnových dní roku 1945 do vyučování.

4.1.6 Střední škola řemesel a služeb

Střední škola řemesel a služeb existovala do roku 2006 pod názvem Střední odborné učiliště zemědělské. Stará budova školy byla postavena v letech 1879-1890, postupně docházelo k její přestavbě, modernizaci a vybudování nového křídla. Název školy prošel několika proměnami. Nejprve šlo o školu hospodářskou, poté Rolnickou, následně Zemskou rolnickou školu. Nakonec nadešla již zmíněná etapa vývoje, kdy škola figurovala pod názvem Střední odborné učiliště zemědělské. V současnosti nese název Střední škola řemesel a služeb.¹³⁸

Velkomeziříčské tragické události květnových dní 1945 jsou podle informací Mgr. Marie Ahmetajové, učitelky českého jazyka a občanské výchovy, ve výuce na této škole částečně reflektovány: *„Připomínku této události se snažíme zahrnout do výuky občanské výuky – v rámci aktuálních výročí, událostí. Žáci učňovských oborů nemají většinou zájem o aktuální veřejné dění ani o historické události. Na nástavbovém studiu je výklad události zahrnut do dějin 20. století v rámci předmětu společenskovední základ. Dříve se vyučoval samostatný předmět dějepis. Momentálně nemáme k dispozici žádné „moderní“ vyučovací pomůcky k tomuto tématu.“*¹³⁹

4.2 Přednášky a besedy Muzea Velké Meziříčí navštěvované velkomeziříčskými školami

Na základě informací získaných od vyučujících základních a středních škol města Velkého Meziříčí se blíže zaměříme na program týkající se závěrečných dní druhé světové války ve velkomeziříčském regionu, který školám nabízí místní muzeum. Bylo zjištěno, že muzejní program o regionálních aspektech druhé světové války využívá nejen Hotelová škola Světlá a Obchodní akademie Velké Meziříčí, ale rovněž dvě místní základní školy, a to ZŠ Sokolovská a 3. základní škola Velké Meziříčí. Jaký konkrétnější program poskytuje místní muzeum žákům, sdělila jeho zaměstnankyně, historička, PhDr. Marie Ripperová: *„Školám nabízíme besedu pro první stupeň základních škol, který využívají hlavně páté třídy, a*

¹³⁸ Tamtéž, s. 31.

¹³⁹ Rozhovor autora práce s Mgr. Marií Ahmetajovou.

*přednášku pro druhý stupeň základních škol, na tu chodí především 9. třídy a první ročníky středních škol - hlavně hotelová škola. Obojí je doplněno promítanými fotografiemi především z Velkého Meziříčí a malou muzejní výstavou exponátů ze zmíněného období - puška, samopal, nástrahy pro auta, oděv z koncentračního tábora, jídelní misky, součásti uniforem německé armády a podobně. Přednáška je členěna do pěti oddílů: druhá světová válka, život v Protektorátu, Židé, odboj a květen 1945 ve Velkém Meziříčí. Náročnost informací odpovídá věku dětí. Pro nižší stupeň je to spíše formou vyprávění se zapojením dětí - vzpomínky prarodičů, co někde slyšeli a podobně. Druhý stupeň začíná doplňovačkou, kde jsou základní data z průběhu války a děti k nim mají přiřadit události, ty mají na lístečcích. Nejde o nějaké zkoušení letopočtů, spíš by si měli uvědomit, jak šly události za sebou. Přesto, že pracují ve skupinách, většinou to správně nedoplní, takže pak začneme správnými údaji. Tím si zopakují průběh války a můžeme navazovat dílčími tématy. V obojím případě je kladen důraz na konec války a události ve Velkém Meziříčí v květnu 1945.*¹⁴⁰

4.3 Shodné rysy přiblížení velkomeziříčské tragédie ve školách

Podle shromážděných informací jsou používanými způsoby při výuce velkomeziříčské tragické události z května 1945 často žákovské referáty, krátkodobé exkurze po pamětních místech spojených s tragédií, některé školy absolvují besedu v Muzeu Velké Meziříčí, žáci pracují s regionální literaturou a mají možnost shlédnout, nebo vyslechnout nějaký krátký dokument vztahující se k události.

¹⁴⁰ Rozhovor autora práce s PhDr. Marií Ripperovou.

5 Možnosti zakomponování velkomeziříčské tragické události do školního vyučování

Region a regionální dění by zajisté mělo mít své místo ve školním vyučování. Regionální tematika je žákům blízká. Její využití ve školách poskytuje žákům prostor pro školní i mimoškolní badatelskou a zájmovou činnost například v podobě projektů, seminárních prací, referátů apod. Z poznávacího hlediska lze při výkladu regionálních dějin postupovat deduktivní i induktivní metodou. Regionální dějiny mohou odrážet dějiny evropské či světové, nebo se mohou stát výchozím bodem k poznávání globální historie.¹⁴¹ Pokusíme se proto navrhnout několik možností modelových hodin, v nichž bude zakomponována velkomeziříčská tragédie květnových dní roku 1945. Jako průvodce pro vytváření návrhů modelové výuky použijeme „Rámcový vzdělávací program pro gymnázia“ a „Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání“. „Rámcový vzdělávací program pro střední odborné školy“ vypustíme, ačkoliv při zjišťování, zda se o velkomeziříčské tragédii na velkomeziříčských školách hovoří, jsme zjišťovali reflexi události také na Střední škole řemesel a služeb.

V minulosti byl ve školách kladen důraz víceméně na encyklopedické znalosti, vyučovací osnovy určovaly, co žák má všechno vědět a znát. V dnešní době došlo k posunu, dbá se na celkový rozvoj dítěte, nejde pouze o vědomostní stránku. Na výukové cíle je kladen požadavek komplexnosti, konzistentnosti, kontrolovatelnosti a přiměřenosti. Aby byl rozvoj žáka komplexní, je nutné zakomponovat do vzdělávacích cílů složku kognitivní, tedy poznávací, afektivní, čímž rozumíme postojovou, a do třetice jde o složku psychomotorickou, výcvikovou. Každé učivo, každé jednotlivé téma má tedy očekávané výstupy složené ze tří částí.

Z rámcových vzdělávacích programů vychází tzv. klíčové kompetence a školní vyučování by mělo vést k jejich rozvoji a osvojení. Vzdělávání má dnes za úkol naučit žáky kriticky myslet a rozvíjet jejich empatickou složku osobnosti. S tím je spojena modernizace výuky ve školách, dějepis a občanská výchova již není přednášena jen jako proud dat a hesel, nejde jenom o kvanta znalostí, důraz se přesunul k logickým souvislostem a provázanosti, praktickému využití v životě. V předmětech se rozmáhá prostor pro včlenění nejrůznějších aktivizačních metod, alternativních způsobů vyučování, místo ve škole má i dramatizace atd.

¹⁴¹ LABISCHOVÁ, Denisa – GRACOVÁ, Blažena: *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008, s. 171.

V rámcových vzdělávacích programech nacházíme rozpracované jednak samostatné vyučovací předměty, ale také zde máme takzvaná průřezová témata, která v sobě propojují hned několik vzdělávacích obsahů různých jednotlivých předmětů. Vezmeme – li si „Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání“, vidíme, že téma velkomeziříčské události můžeme zakomponovat do vzdělávací oblasti „Člověk a jeho svět“, která je však určena pouze pro žáky prvního stupně, dále do vzdělávací oblasti „Člověk a společnost“, jež v sobě spojuje dějepis a výchovu k občanství. Samostatné regionální téma týkající se nešťastného konce druhé světové války ve Velkém Meziříčí lze rovněž promítnout do tzv. průřezových témat. Pro základní vzdělávání nám RVP vymezuje šest průřezových témat – Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení a evropských globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova a Mediální výchova. Průřezová témata jsou koncipována tak, aby do nich mohlo být zahrnuto v podstatě cokoliv, co každá jednotlivá škola považuje za důležité svým žákům předat. Tematické okruhy průřezových témat procházejí napříč vzdělávacími oblastmi a umožňují propojení vzdělávacích obsahů oborů. Tím přispívají ke komplexnosti vzdělávání žáků a pozitivně ovlivňují proces utváření a rozvíjení klíčových kompetencí žáků. Žáci dostávají možnost utvářet si integrovaný pohled na danou problematiku a uplatňovat širší spektrum dovedností.¹⁴² Téma velkomeziříčské události by se zřejmě nejlépe skrylo pod první čtyři průřezová témata, avšak jak bylo řečeno, tematické okruhy procházejí skrz jednotlivé vzdělávací oblasti, tudíž šikovný učitel najde skulinku ve všech průřezových tématech. Platí zde staré známé, že „všechno souvisí se vším“.

Co obsahuje „Rámcový vzdělávací program pro gymnázia“? Ze vzdělávacích oblastí jsme oprávněni pro naše téma vybrat oblast „Člověk a společnost“, která je realizována mimo jiné prostřednictvím vzdělávacích oborů „Občanský a společenskovední základ“ a „Dějepis“. Také na gymnáziu existují průřezová témata, tentokrát pět. Do vzdělávání ve čtyřletých gymnáziích a na vyšším stupni víceletých gymnázií jsou řazena tato průřezová témata: Osobnostní a sociální výchova, Výchova k myšlení a evropských globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova a Mediální výchova.¹⁴³ Oproti základní škole tady nenalezneme Výchovu demokratického občana.

¹⁴² RVP ZV, s. 100.

¹⁴³ RVP G, s. 65.

5.1 Projektový den – průřezové téma „Výchova demokratického občana“

Projektové vyučování v současnosti opět získává na popularitě. Vzhledem k tomu, že se výuka nemusí odehrávat jen v prostorách školy, ale může se realizovat v přírodě, ve městě, v muzeu a podobně, zabraňuje učení v projektech rutině a stereotypu. Tato forma výuky napomáhá u žáků k utváření postojů a rozvoji argumentačních schopností.¹⁴⁴ Lze říci, že projektové vyučování spojuje teorii s praxí, tudíž se jedná o jednu z nejpřirozenějších forem vyučování. Výchovně-vzdělávací projekty jsou realistické, souvisejí s životní praxí, čímž napomáhají k dosažení potřebných cílů výchovy a vzdělávání. Formují a zasahují celou osobnost žáka, a to v rovině kognitivní, emocionální, volní i sociální. Výchovně-vzdělávací projekty rovněž kladou důraz na mravní dimenzi – vedou žáky k toleranci, odpovědnosti, sebevýchově a společenskému jednání.¹⁴⁵ Uvedme příklad projektového dne s regionální válečnou tematikou jako realizaci průřezového tématu „Výchova demokratického občana“. Projektový den se tematicky vztahuje ke konce druhé světové války ve velkomeziříčském regionu. Vycházíme - li z Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, nabízí se nám právě průřezové téma „Výchova demokratického občana“. Realizace průřezových témat je možná různými způsoby. Mohou se začlenit přímo do vzdělávacího obsahu vyučovacího předmětu, lze vytvořit samostatný předmět či seminář, nebo je lze uskutečnit pomocí kurzů anebo projektů.¹⁴⁶ Podmínkou účinnosti průřezových témat je jejich propojenost se vzdělávacím obsahem konkrétních vyučovacích předmětů a s obsahem dalších činností žáků realizovaných ve škole i mimo školu.¹⁴⁷ Celek „Výchova demokratického občana“ se dále dělí do čtyř tematických okruhů průřezového tématu. Pro tuto práci je nejvíce odpovídající okruh „Občan, občanská společnost a stát“ a okruh „Principy demokracie jako formy vlády a způsobu rozhodování“.¹⁴⁸ Je možno sloučit oba zmíněné tematické okruhy do jednoho projektového dne, jehož hlavním cílem bude uvědomění si ceny demokracie a míru a upevnění demokratických postojů občana. Dílčí cíle jsou rozpracovány v příloze. V obecné rovině se jedná především o hodnoty tolerance, odpovědnosti, spravedlnosti, v konkrétní rovině jde o rozvoj kritického myšlení, uvědomění si významu práv a povinností, důležitost zachování si své lidské důstojnosti, respektu k druhým

¹⁴⁴ TOMKOVÁ, Anna – KAŠOVÁ, Jitka – DVOŘÁKOVÁ, Markéta: *Učíme v projektech*. Praha: Portál, 2009, s. 169.

¹⁴⁵ GÖBELOVÁ, Taťána: *Hodnotová výchova v pedagogické praxi*. 2. vydání, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008, s. 41-42.

¹⁴⁶ RVP ZV, s. 100.

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 104.

lidem.¹⁴⁹ Aktuálnost tématu spočívá ve stálé hrozbě možnosti porušení zásad demokracie a opětovné transformaci demokratického uspořádání na některou z forem diktatur a totalitarismu, s nimiž jde v ruku v ruce teror, bezpráví, potlačování lidských práv a svobod a porušování platných zákonů. Proto je důležité, aby se žáci prostřednictvím příkladu z nedávné minulosti zamysleli nad hrůzami, které prožili jejich předkové poté, co jedna osobnost dějin zfanatizovala obrovský počet lidí, kteří se mnohdy až slepě ztotožnili s nacistickou zcela nedemokratickou ideologií. Protože se jedná o demonstraci těchto totalitářských znaků, které postihly generace, jež zažili druhou světovou válku, na regionálním příkladu, můžeme pracovat s předpokladem, že takto volený příklad žáky zasáhne, zaktivizuje a vtáhne je do programu projektového dne. Zároveň budou motivováni o problematice přemýšlet a vést o ní diskusi.

Průřezové téma „Výchova demokratického občana“ úzce souvisí se vzdělávací oblastí „Člověk a společnost“¹⁵⁰, kam patří vzdělávací obory „Výchova k občanství“ a „Dějepis“. Ve zmíněném pojetí průřezového tématu vstupuje do popředí vazba také na „Výchovu ke zdraví“ a „Český jazyk a literaturu“.

Praktická realizace projektového dne začíná úvodem do problematiky, tzv. evokací. Pro účely evokace, tedy jakéhosi navození představy, nálady, je možno využít krátké působivé video o utrpení a hrůzách, které napáchalo válečné střetnutí. Emoční složku osobnosti žáků lze zasáhnout a vybudit dojemným lidským příběhem, v němž se otec loučí se svou rodinou, manželkou, dětmi a míří na frontu, zcela do neznáma s absolutní nejistotou dalšího vývoje. Neví, zda se ještě někdy setkají, zda přežijí, jak se budou žít, trápí ho myšlenky, bude – li muset ve jménu zachování vlastního života porušit morální pravidlo „Nezabiješ!“ a vzít život protivníkovi, možná taky otci od rodiny, se kterým, kdyby se setkali za jiné situace, mohli se stát třeba i přáteli. Takto jeho vynuceným činem bolestivě zasáhne jeho rodinu, která se ocitne na hranici chudoby, protože přijde o muže – živitele, ale především utrpí nenahraditelnou ztrátu, neboť, pro zájmy ideologie manipulativně podsouvané milionům lidí, vyhasne jeden z děsivě velkého počtu zmařených životů. Po evokaci vyvoláme diskusi nad otázkami, proč podle názoru žáků vznikají války, jaké utrpení, bídu a strádání přináší a podobně. Přimějeme žáky k zamyšlení nad konstatováním, že kdyby se dva na odlišných stranách bojující vojáci setkali jindy a jinde, například na poznávací cestě nebo dovolené, mohli se z nich stát přátelé. Po diskusi se žáci rozdělí do skupin a pokusí se vymyslet, jaké výhody a nevýhody s sebou přináší válka. Žádoucí je bezesporu přijít na

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 103.

¹⁵⁰ Tamtéž.

záporné stránky války. Položka výhody zde má své místo proto, abychom zjistili případný nežádoucí pohled a názor žáků na problematiku a mohli začít pracovat na jeho přeformulování či přehodnocení. Poté, co žáci své nápady sepíší, jeden zástupce z každé skupiny je veřejně přečte ostatním, čímž se otevírá další prostor pro diskusi, ujasňování postojů a argumentaci.

Další část projektového dne je věnována konkrétním příkladům toho, co napáchá válka. Učitel seznámí stručným výkladem žáky o některých faktech a meznících druhé světové války. Žáci mají vždy možnost kdykoliv položit otázku nebo vyslovit vlastní názor. Společně se zamyslí a napíší na tabuli hlavní znaky demokracie a totalitarismu, uvedou, co se jim na jednotlivých bodech líbí a co by pro ně bylo naopak nepříjemné.

Představy válečného utrpení a ztrát lidských životů zkonkretizujeme a umocníme vložením jakéhokoliv odstrašujícího příběhu z druhé světové války. Pro tyto účely jsme zde vybrali stručný, zato trýznivý popis brutálního zásahu téměř již poražených nacistů proti pražským bezbranným civilistům, ženy a děti nevyjímaje: *„Podle výpovědi očitých svědků unikli 6. května esesmani do sklepa domu čp. 255 v Úsobské ulici a beze slova počali střílet do obyvatel, kteří se ve sklepě skryli. Používali střel dum – dum, jak bylo později lékařsky zjištěno. Německá příslušnice Lenechová, která byla v nejvyšším stupni těhotenství, klekla v úkrytu před esesmany a prosila je, aby ji jako německou příslušnici ušetřili. Zavraždili ji i s dvěma dětmi. Když se již nikdo nehýbal, zavolali „Auf, auf!“ Vstala dvanáctiletá Věra Hájková, která zůstala nezraněna, protože padla před střelbou. Byla ihned esesmany zastřelena. Celkem bylo v domě čp. 255 povražděno 37 osob, z toho 10 dětí ve věku od 6 do 15 let, 13 žen, z nichž 2 těhotné a 14 mužů. Zachránilo se 12 osob, které před střelbou padly na zem a předstíraly, že jsou mrtvé. Byly svědky zvěrstev a viděly, jak esesmani ještě po střelbě do mrtvých bodali. Když skončili své hrůzné dílo, vyrabovali v témže domě 12 bytů a zapálili je. V jednom bytě našli osmašedesátiletého Háčka, který byl nemocný a hluchý. I toho zastřelili.“*¹⁵¹ Po přečtení příběhu necháme dětem chvíli čas vstřebat a zpracovat jejich pocity. Zvolili jsme silný působivý příběh. Nutno podotknout, že bohužel nebyl nijak výjimečný, proto je důležité žáky obeznámit s faktem, že v nesvobodných dobách dochází k nejrůznějším masakrům a zvěrstvům, týrání lidí, nesmyslnému zbavování životů, potlačování lidských práv, ponižování lidské důstojnosti, bezpráví atd. Proto má smysl vážit si a chránit demokracii, přestože má mnohé zjevné i skryté stinné stránky, ale zabezpečuje a garantuje mimo jiné ochranu lidských práv, zabraňuje útlaku jednotlivce ze strany většiny. Státem je

¹⁵¹ ZÁMEČNÍK, Stanislav: *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*. Praha: Naše vojsko, 2006, s. 111-112.

v demokratickém zřízení tzv. právní stát, který se vyznačuje ctěním a dodržováním zákonů.¹⁵² Již z úst antických filosofů zaznívaly ambivalentní výroky, že demokracie je nejlepší ze špatných státních zřízení.

Další oddíl projektového dne zahrnuje zakomponování regionální tematiky. Prostřednictvím pozvaného odborníka, historika místního regionálního muzea, se žáci seznámí s průběhem druhé světové války na Velkomeziříčsku. Dozvědí se o činnosti místních odbojových organizací. Celou přednáška nebo beseda bude zakončena povídáním o tragickém vyústění květnových dní ve Velkém Meziříčí. Odborný výklad doplnění dobové příběhy, aby se žáci snadněji vžili do atmosféry tehdejší doby. Nejdříve příklad činnosti odbojové skupiny XAVER: *„Koncem února 1945 se vypravila hlídka Velké Meziříčí lesními oklikami ze Slavice směrem k Jabloňovu. Pak se zastavila v lese Obora u státní silnice mezi Jabloňovem a Vysokým mostem nedaleko hájenky. Měla za pomoci ocelového lana nataženého přes silnici vyzkoušet likvidaci jedoucího německého motocyklisty a jeho odzbrojení. Skupina byla vyzbrojena jednou vojenskou puškou, dvěma loveckými puškami a jednou pistolí. Kolem 23. hodiny projelo sledovaným úsekem několik vojenských aut. Brzy potom pozorovatel na kopci předal signál, že jede motocykl. Hlídka okamžitě napjala lano přes silnici a zaujala pohotovostní postavení. Naneštěstí neprojížděl motocykl, ale německé vojenské nákladní auto s posádkou, které však mělo rozsvícené pouze jedno světlo. Došlo k nárazu o natažené lano. Lano se přetrhlo, nákladní vůz zastavil a ihned z něho seskočilo několik německých vojáků. Hlídka po nich zahájila palbu. Němci palbu opětovali automaty a kulometem a špatně vyzbrojená hlídka se musela stáhnout oklikou údolím přes Březejc, dále před Kúsky a Lhotky do Velkého Meziříčí. Naštěstí nebyl nikdo z hlídky zraněn.“¹⁵³* K tématu velkomeziříčské tragédie samotné jsme zvolili výpověď jediného svědka poprav, lesního strážce, Jindřicha Zopfa: *„Dne 7. května jsem byl se svou chotí na zahradě, kde jsme se zabývali nějakou prací, když ona mne upozornila, že do Balinského údolí jednou nějaká červená auta, která se zastavila asi 70 kroků od mostu na uhřínovské silnici na cestě směrem k Balinám. Bylo to před 18. hodinou. Zprvu jsme se domnívali, že je to městská automobilová stříkačka, s kterou se dělá nějaké cvičení. Z aut počali sestupovat němečtí vojáci a asi čtyři, patrně komandanti, se oddělili, popošli na louku a živě o něčem rokovali ukazující směrem k řece. (...) Nato se začali vojáci rozestupovat ve veliký kruh směrem k řece i na druhou stranu přes silnici k Americe. Sledovali jsme to se zájmem, ale sotvaže se vojáci zastavili, zahájili po nás*

¹⁵² PROFANT, Martin: *Slovník vybraných pojmů k občanství. Politicko-filosofický fragment slovníku k Základům společenských věd.* Praha: SPHV, 2008, s. 14-15.

¹⁵³ ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945.* Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, s. 56.

prudkou střelbu. Moje žena po čtyřech odlezla ze zahrady a já jsem se vrhl na zem, kde jsem zůstal ležet a jsa dobře chráněn terénem, pozoroval jsem, co se bude dít. Vojáci, kteří přišli až k řece, dali více ran do protějšího lesíka a poté jsem spatřil něco, co mne zamrazilo. Od aut byly voděny osoby v civilním obleku s nepokrytými hlavami, po jednom nebo po dvou, a doprovázeli je se zbraněmi v rukou vojáci, sami to kluci, kteří byli o hlavu menší. Z toho jsem poznal, že jde o popravu... Pro věčnou paměť a ku cti ubohým obětem budiž zde podotknuto, že šli na popraviště zmužile a pevným nekolísavým krokem, nespoutáni a ne se zavázanýma očima. Došedše ku břehu řeky byli kladeni na zem obličejem, zda sráženi ranami neb kopanci, to jsem nerozeznal. (...) Ta zvířata, která odsouzence vodila, přistoupila k nešťastníkům a začala je odstřelovat, ba mnozí si na své oběti stoupli. Další popravy se děly v krátkých intervalech. Po vykonání exekuce dva z odsouzených museli mrtvé shazovat do vody. (...) Pak ti, kteří byli donuceni házet popravené do vody, museli se postavit na břehu a byli odstřeleni. Bylo vidět, jak voda vysoko vyšplachla, když sklesli do řeky. Tím jsem myslel, že je vše skončeno, ale nebylo tomu tak. Některý ze zavražděných, snad ve smrtelném zápasu nebo účinkem chladné vody, se musel objevit na povrchu, poněvadž ti všiváci dali ještě celou sérii ran do vody. Ti, co měli asi velení, stáli po celou dobu na břehu a klidně přihlíželi. Nato se stráže stáhli, nasedali do auta, i ten popravčí oddíl, a jeli k městu. (...) Celá exekuce trvala asi hodinu a mohu tvrditi, že po celou dobu, kam jsem až dohlédl, nespatriil jsem poblíž jiného svědka.¹⁵⁴

Hlavním úkolem takto vybraných příběhů je podat žákům reálný obraz a zapůsobit na jejich emoční složku, vyvolat v žácích empatii a odmítavé postoje k násilí, válce a porušování lidských práv. Vcítění se podaří lépe, zdůrazníme – li, že se nejednalo o nějaké vyvolené hrdiny, ale že šlo o lidi jako jsou oni, pouze o několik let starší, což však nic nemění na tom, že tito lidé měli také svoje představy o vlastním životě, svoje přání a další charakteristiky vlastní člověku.

Následující část projektového vyučování je vymezena pro samostatnou práci žáků. V učebně jsou rozmístěny okopírované kronikářské záznamy okolních vesnic zachycující závěr války. Žáci dostanou prostor pro vlastní bádání. Procházejí jednotlivé stránky kronik, vyhledávají informace, jež je osloví, a následně je zapisují do sešitů. Cílem této etapy je poskytnout žákům možnost seznámení se s dobovými zápisy a samostatně rozšiřovat dosud obdržené vědomosti.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 79.

Závěrečná část obsahuje diskusi a celkové zhodnocení projektového dne s názvem „Pohled na velkomeziříčskou tragédii pro uvědomění si ceny demokracie a míru, upevnění demokratických postojů občanů“. Učitel se s žáky navrátí k předchozí diskusi o kladných a záporných stránkách války, zjistí, zda se stanoviska žáků nějakým způsobem posunula. Diskutuje s žáky o tom, co rádi dělají,¹⁵⁵ žáci zapíší své koníčky do pracovního listu. Učitel poté shrne, co z toho by za nacistické okupace dělat nesměli. Demonstruje důsledky nařízení ustaveného vyhlášením stanného práva, hovoří o potlačování základních lidských práv a svobod, o problematice nedodržování zákonů a válečných zločinech. Zdůrazní tvrdé tresty, jež s sebou stanné právo neslo. Úkolem žáků je udělat si u každé činnosti, kterou uvedli jako svoji oblíbenou a zjistili, že by ji za platnosti stanného práva nesměli vykonávat, křížek. Takovéto uchopení úkolu by mělo žákům otevřít nový úhel pohledu na historické události, vidět je v jiných souvislostech a přemýšlet o nich s větší mírou motivace.¹⁵⁶ Aktivita počítá s hlubší zainteresovaností žáků, jelikož zpočátku jakoby odbočuje od tématu druhé světové války tím, že se obrací k žákům a ptá se na jejich koníčky. Skutečností, že se žáci obrátí do sebe, se aktivizují, a protože brzy pochopí spojitost mezi jejich oblíbenými činnostmi a dobovým režimem, vstoupí do hry také jejich emocionální složka. Můžeme počítat s tím, že je tento nový pohled zasáhne o mnoho citelněji, než kdybychom pouze vyjmenovali důsledky vyhlášení stanného práva.

Využití tragické události z žákům důvěrně známého okolí, mnohdy se přímo dotýkající jejich rodinných předků, napomůže hlubšímu vcítění se žáků do nedávné minulosti, kdy se demokratické Československo stalo obětí agresivní politiky nacistického Německa. Nesvoboda trvala od podpisu mnichovské dohody přes celou druhou světovou válku, táhla se přes rok 1948 až do sametové revoluce 1989, kdy byla v naší zemi po dlouhých letech nastolena demokracie. Žákům zdůrazníme, že jejich předkové nasazovali životy za znovudobytí svobody, jež pro ně byla obrovskou hodnotou. V samém závěru projektového dne vyhradíme několik minut metodě volného psaní. Žáci zaznamenají svoje myšlenky, emoce, názory, to, co v nich projektový den „Výchova demokratického občana“ zanechal. Volné psaní učiteli slouží jako další zpětná vazba.

¹⁵⁵ Viz. metodický a pracovní list za textem.

¹⁵⁶ VÝCHODSKÁ, Helena: *Dějepis hrou. Metodické inspirace a didaktické hry*. Plzeň: Krajské centrum vzdělávání a Jazyková škola, 2008, s. 5.

5.1.1 Průřezové téma „Výchova demokratického občana“ – projektový den

Název: *Velkomeziříčská tragédie - pro uvědomění si ceny demokracie a míru*

Třídy: 6.-9. ročník

Časový rozsah: 8:00 – 13:00

Anotace: Projektový den „Pohled na velkomeziříčskou tragédii pro uvědomění si ceny demokracie a míru, upevnění demokratických postojů občanů“ – „Výchova demokratického občana“

Tematické okruhy: *Občan, občanská společnost a stát* (občan jako odpovědný člen společnosti, zodpovědný za své činy a postoje, angažující se na zájmu celku/společnosti, základní principy a hodnoty demokracie jako právo a spravedlnost); *Principy demokracie jako formy vlády a způsobu rozhodování* (demokracie jako protiváha diktatury, význam dodržování zákonů, práva a morálních přístupů)

Cíle:

vědomosti, dovednosti a schopnosti – aktivní postoj k obhajování a dodržování lidských práv a svobod, porozumění důležitosti práva, uvědomění si vlastní odpovědnosti, podpora komunikace mezi žáky, argumentačních dovedností, prohlubování empatie, smyslu pro spravedlnost, kritické myšlení a přemýšlení o problémech v širších souvislostech

postoje a hodnoty – aktivní a zainteresovaný postoj v životě, angažovanost, respekt k dodržování zákonů, utváření hodnot – svoboda, spravedlnost, mír, tolerance, odpovědnost, solidarita, vzájemná pomoc, dokázat posoudit událost a problém z různých úhlů pohledu, vážit si demokracie a života v míru

Mezioborové přesahy:

Výchova k občanství

Dějepis

Výchova ke zdraví – mezilidské vztahy, respekt k druhým

Český jazyk a literatura – práce s textem, metody RWCT, mluvený projev, práce s otázkami, volné psaní

Potřebné vybavení a pomůcky:

- video, data-projektor
- literatura, obrázky
- tabule, fixy
- sešity, psací potřeby
- kroniky
- pracovní list

Struktura projektového dne:

1) evokace – video, příběh	20 minut
2) diskuse, otázky	40 minut
3) skupinová práce – klady a zápory války	15 minut
4) prezentace názorů, diskuse	20 minut
5) výklad – 2. světová válka	20 minut
6) znaky demokracie a totalitarismu	20 minut

7) příběh + rozbor	10 minut
8) host, beseda s odborníkem	60 minut
9) příběhy z Velkého Meziříčí	20 minut
10) samostatná práce – kroniky	50 minut
11) závěrečná diskuse, zhodnocení projektového dne, volné psaní	25 minut

5.1.2 Pracovní list – „Výchova demokratického občana“

Velkomeziříčská tragédie - pro uvědomění si ceny demokracie a míru

1) VÁLKA

*Co dobrého přináší

*Co špatného přináší

2) a) Vypiš hlavní znaky demokracie:

b) Vyjmenuj hlavní znaky totalitarismu:

3) KRONIKY:

a) název kroniky – jaké obci kronika patří

b) jak podrobně se zabývá druhou světovou válkou

c) vypiš, co Tě v kronice zaujalo

4) a) Co to je a čím se vyznačuje „stanné právo“?

b) Napiš, co rád/a děláš, svoje koníčky a zájmy, srovnej to s možnostmi za stanného práva:

5) Volné psaní k dnešnímu projektovému dni – myšlenky, názory, emoce...

5.2 Možnosti podoby vyučovacích hodin podle RVP G

Podle gymnaziálního rámcového vzdělávacího programu spadá vzdělávací obor „Dějepis“ do vzdělávací oblasti „Člověk a společnost“. Část učiva vzdělávacího obsahu má za úkol upozornit na význam historického poznání pro současnost.¹⁵⁷ Tady se nabízí možnost začlenit výrazné kapitoly z regionálních dějin. Práce nabídne několik příkladů modelových hodin zabývajících se druhou světovou válkou a II. odbojem ve velkomeziříčském regionu.

Práce nejdříve podrobně popisuje stavbu a obsah jednotlivých vyučovacích hodin, který je poté přehledněji uveden za textem.

5.2.1 Návrh 1. vyučovací hodiny

Pro realizaci níže popsané vyučovací hodiny je třeba více času než 45 minut. Učitel může úkoly rozplánovat tak, aby je žáci mohli dokončit v následující vyučovací hodině dějepisu, nebo lze po domluvě s jiným vyučujícím vyměnit hodinu v rozvrhu, aby žáci mohli vykonat úkoly v daný den pomocí spojení dvou vyučovacích hodin. Odhadovaný potřebný čas ke splnění aktivit a zvládnutí učiva je 90 minut.

Bylo již výše podotknuto, že smyslem výchovně-vzdělávacího procesu není pouze zprostředkovat určité informace žákům a vybavit je vědomostmi, nýbrž je nutno dbát také na formování osobnosti žáka jako celku, utvářet jeho kladný vztah k životu, pozitivní postoje a názory, vést jej k toleranci atd. Z tohoto důvodu se učitel pokusí přimět žáky zamyslet se nad svými životními hodnotami. Pravděpodobně je třeba vysvětlit či si vzájemně ujasnit, co je pojmem „hodnota“ myšleno. Žáci se pokusí hierarchicky uspořádat pět pro ně nejdůležitějších hodnot, to, čeho si ve svém životě nejvíce váží. Učitel se poté snaží navodit atmosféru, při níž se žáci vžijí nebo alespoň vcítí do situace lidí žijících za druhé světové války. Zamyslí se nad tím, čím byly v dané době tyto hodnoty utlumovány či ohrožovány. Pro ilustraci uvedeme jako příklad hodnoty vzdělání, zdraví, rodinu, čisté svědomí atd. Úkol počítá u dospívajících žáků se zvýšeným smyslem pro spravedlnost a zákonnost, touhou řešit či hodnotit morální dilemata. Adolescenti bývají této problematice nakloněni, chtějí spravedlivý svět bez utrpení a bezpráví. Úkol si klade za cíl prohlubovat jejich prosociální citění a chování - empatii, pochopení, ochotu dělit se, pomáhat druhým. Bude-li učitel pracovat se zmíněnými hodnotami a hodnotami uvedenými žáky, zajisté společně naleznou mnoho příkladů, jak a v čem válka tyto důležité věci nabourávala. V současnosti se už ve škole neusiluje pouze o

¹⁵⁷ RVP G, s. 38-43.

předání informací, proto lze dějepisné učivo využít pro přípravu mladých lidí na život budoucího dobrého občana. Do popředí vystupují požadavky na samostatný úsudek žáků, dovednost prosadit vlastní názor, rozvoj komunikace, nebo schopnost analýzy historických dějů.¹⁵⁸

V další fázi hodiny lze žáky rozdělit do skupin. Aby byly skupiny různorodé a spravedlivě vytvořeny, dá učitel každému žákovi vylosovat jeden lísteček s otázkou. Každá otázka je použita několikrát. Žáci utvoří skupiny na základě vytažení shodných otázek na lístečcích. Každý žák si vylosoval otázku a jeho úkolem je stát se v této problematice expertem. Nepracuje však sám, expertní skupinu tvoří s žáky, kteří si vylosovali papírek se stejnou otázkou. Společně pracují na zjištění co nejpřesnější a nejobsáhlejší odpovědi. Mohou využívat cokoli, co je ve třídě dostupné – internet, učeníce, literaturu, kroniky, staré noviny a další. Úkolem učitele je tedy přinést do vyučovací hodiny potřebné pomůcky, ze kterých budou moci žáci při zpracovávání úkolu čerpat.

Otázek je možno vymyslet bezpočet. Pro ilustraci pár příkladů - „Jakou roli sehrála zeměpisná poloha Velkého Meziříčí při ústupu nacistických jednotek?“, „Zjistěte, jakou úlohu sehráli čtyři zadržení mladíci, kteří přišli 6. května 1945 do Velkého Meziříčí?“, „Vysvětlete, proč během konfliktu někteří účastníci odboje přešli do ilegality? Co znamená přechod do ilegality?“, „Jaká místa nebo objekty jsou určitým způsobem spojena s tzv. velkomeziříčskou tragédií?“

Žáci si zjištěné odpovědi zaznamenávají do sešitu. Jakmile jsou s prací hotovi, obeznámí ostatní žáky se získanými informacemi. Každá skupina veřejně odprezentuje odpověď na její otázku. Žáci ostatních expertních skupin mohou doplnit další informace, pokud při práci na svém úkolu narazili na něco, co nezaznělo od jiné expertní skupiny. Po výměně informací se otevírá prostor pro dotazy a další doplnění. Pokud učitel vidí, že téma žáky zaujalo, je dobré nechat žákům v závěru hodiny čas na vlastní bádání, kdy už nemají hledat odpověď na konkrétní otázku, ale jdou za tím, co je zajímavé.

Na samotný závěr vyučovací hodiny diskutují, co nového se dozvěděli, provedou reflexi vlastní práce ve skupinách a pocitů, které měli při pátrání po informacích. Vhodné je zařadit metodu volného psaní. Žáci píšou do sešitu cokoli, co je napadne k průběhu druhé světové války v regionu – pocity, dojmy, hodnocení, reakce, otázky. Pokud se najde dobrovolník, může svoje myšlenky přečíst ostatním a opět na ně lze reagovat, diskutovat o nich.

¹⁵⁸ VÝCHODSKÁ, Helena: *Dějepis hrou. Metodické inspirace a didaktické hry*. Plzeň: Krajské centrum vzdělávání a Jazyková škola, 2008, s. 4.

Takto vedená hodiny by měla u žáků rozvíjet schopnost empatie, kritické myšlení, kompetenci samostatně si vyhledat potřebné informace, umět kooperovat a komunikovat s druhými.

Plán 1. vyučovací hodiny

Cíle hodiny:

- žáci by měli být schopni:
- utvářet si kladný vztah k životu, pozitivní postoje
- uvést svoje názory, umět je obhájit, zdůvodnit
- umět kooperovat a komunikovat s druhými
- uvědomit si důležitost tolerance
- zamyslet se nad životními hodnotami
- být ochotni pomoci druhým lidem

Téma hodiny: Květnové dny 1945 ve velkomeziříčském regionu

Formy a metody:

Metody slovní

- a) monologické metody – výklad, objasnění základních pojmů, prokládání příklady pro usnadnění porozumění probíranému učivu, volné psaní – poznatky, pocity, otázky
- b) dialogické metody – diskuse, prezentace zjištěných poznatků

Forma výuky hromadná (frontální) + skupinová práce (expertní skupiny)

Doba trvání hodiny: 90 minut

Materiály a nutné vybavení:

internet, učence, literaturu, kroniky, staré noviny

Obsah hodiny:

- 1) Zamyšlení žáků nad jejich životními hodnotami – hierarchické uspořádání 5 nejdůležitějších hodnot

Jak a v čem válka tyto hodnoty nabořovala?
- 2) Rozdělení žáků do skupin – expertní skupiny

Pomůcky: internet, učence, literaturu, kroniky, staré noviny
- 3) Diskuse
- 4) Reflexe nového učiva, práce ve vyučování

5) Volné psaní – poznatky, pocity, otázky, ...

5.2.2 Návrh 2. vyučovací hodiny

Také tento návrh vyučovací hodiny počítá s dvojnásobnou časovou dotací. Není však bezpodmínečně nutné, aby obě dvě vyučovací hodiny následovaly ihned po sobě. Můžeme je od sebe oddělit a látku dokončit podle regulérního rozvrhu, například za týden.

Část A

Tato část vyplní první vyučovací hodinu, prvních 45 minut. Učitel představí téma vyučovací hodiny a rozdělí žáky do skupin. Způsobem rozdělení může být evokační hra „ledolamky“. Po třídě jsou rozmístěny cedulky se skupinami písmen z abecedy, většinou po třech písmenech na jedné cedulce. Záleží na tom, kolik skupin chceme vytvořit. Žáci se postaví k těmto písmenům na cedulkách podle toho, jakým slovem odpoví na položenou otázku. Otázka může být téměř jakákoliv – týkající se tématu (např. Jaké slov vás napadá, když se řekne květen 1945?), zaměřující se na hodnoty (např. Co je pro vás momentálně v životě nejdůležitější?), zaměřující se na žáky (např. Postavte se na písmenka podle jména vaší maminky.) atd.

Ve třídě se nachází několik stanovišť. Jejich počet odpovídá počtu skupin. Vytvořené skupinky budou mít za úkol vybrat si stanoviště, na němž je nachystán materiál, z něhož budou ve zbytku hodiny čerpat. Jsou zde nachystány texty o velkomeziříčské tragické události z května 1945 – kapitola o povstání z knihy „Velké Meziříčí v zrcadle dějin“, kapitola přímo o velkomeziříčské tragédii z knihy Josefa Šípa „Svědectví o statečnosti“ a také okopírované listy kronik obcí ležících v nejbližším okolí Velkého Meziříčí – pamětní kniha Laviček, Oslavice, Petrávče, ... Náplní práce žáků bude prostudovat texty příslušející k jejich stanovišti, udělat si na papír poznámky a poté vybrat několik podle nich nejzásadnějších nebo nejzajímavějších informací, které napíšou fixem na výkres formátu A3.

Část B

Náplní v druhých 45 minutách bude prezentace skupin se zjištěnými informacemi, tím, co považovali za podstatné, zajímavé, co je překvapilo, popřípadě mohou vyslovit otázku, co jim nebylo jasné. Žáci ostatních skupin si do svých sešitů opíšou body, které prezentující skupina zaznamenala na velký výkres. V případě zájmu k nim mohou připsat další poznámky. V prezentování se ve zbylém čase vystřídají všechny skupiny. Průběh prezentací a pokyny pro ostatní žáky zůstávají stejné.

V úplném závěru vyučovací hodiny proběhne reflexe práce žáků ve skupinách, jak se jim pracovalo, zda je téma zajímavé, jak si poradili s textem, který měli zpracovávat, jestli si práci nějakým způsobem dále rozdělili, zda se podíleli všichni členové skupiny, s čím měli potíže atd.

Cílem těchto dvou vyučovacích hodin je vést žáky ke spolupráci, dovednosti zorganizovat si práci, komunikaci, cvičit žáky v práci s textem, vést je ke kritickému myšlení, k samostatnosti. Neposlední složku tvoří nové získané informace o dění v jejich regionu na konci druhé světové války.

Plán 2. vyučovací hodiny

Cíle hodiny:

- žáci by měli být schopni:
- vyhledat důležité informace v textu
- kriticky zhodnotit prameny
- uvést svoje názory, umět je obhájit, zdůvodnit
- umět kooperovat a komunikovat s druhými
- formulovat hlavní myšlenku
- získat nové informace o dění v regionu na konci 2. světové války

Téma hodiny: Květnové dny 1945 ve velkomeziříčském regionu

Formy a metody:

Metody slovní

- a) monologické metody – výklad, objasnění základních pojmů
- b) dialogické metody – skupinová práce, skupinové prezentace

Forma výuky hromadná (frontální) + skupinová práce

Aktivity: „ledolamky“, práce s textem, prezentace

Doba trvání hodiny: 90 minut (lze 45 + 45)

Materiály a nutné vybavení:

- cedulky s písmeny
- texty o velkomeziříčské tragédii 1945 – kapitola o povstání z knihy „Velké Meziříčí v zrcadle dějin“, kapitola přímo o velkomeziříčské tragédii z knihy Josefa Šípa „Svědectví o statečnosti
- okopírované listy kronik obcí ležících v nejbližším okolí Velkého Meziříčí – pamětní kniha Laviček, Oslavice, Petrávče,...
- psací potřeby
- papíry, formát A3, sešity

Obsah hodiny:

- 1) představení tématu
- 2) rozdělení žáků do skupin formou „ledolamky“
- 3) skupinová práce
- 4) zápis informací do sešitu, zápis nejdůležitějších informací na formát A3
- 5) skupinové prezentace zjištěných informací, nejasnosti, otázky
- 6) zápis do sešitů
- 7) reflexe – práce ve skupinách, obtížnost textů

5.2.3 Návrh 3. vyučovací hodiny

Tato vyučovací hodina se zaměří spíše na některé klíčové osobnosti velkomeziříčské tragédie, než - li na její celkový průběh. Nepůjde o ucelenější přehled událostí května 1945. K zvládnutí tématu postačí dotace 45 minut. Předpokládanou cílovou skupinou těchto aktivit jsou žáci 1. ročníků vyššího gymnázia.

V úvodu vyučovací hodiny využijeme aktivitu „Kdo to je?“¹⁵⁹. Učitel má připravené pruhy papíru, na kterých je nahoře umístěna fotografie nějakého člověka a zbývající místo pod obrázkem slouží k zaznamenávání žákovských myšlenek – například odpovědí na otázky, kdo si myslí, že to je, čím se živí, co dělá, jak na ně z fotografie působí, jaké povahové vlastnosti by vyobrazenému člověku připsali. Žáci si jednotlivé papíry s fotografiemi osob posílají a své odpovědi zaznamenávají vždy naspod listu. Poté, co stručně napíší vše, co je napadá, založí spodní část s odpovědí tak, aby text nebyl vidět, a vše pošlou dalšímu spolužákovi. Čas, který učitel vyhradí na tuto činnost, závisí čistě na něm. Není nutné, aby všichni žáci museli okomentovat každý z obrázků.

Ve druhé části vyučovací hodiny budou představy žáků konfrontovány s historickými fakty. Použité listy s portréty je dobré vyvěsit na tabuli, nebo promítnout na prezentaci či meotaru, aby je žáci měli stále na očích. Učitel vždy představí životní příběh každé tváře z lístečku, stručnou charakteristiku zobrazených osobností. V závěru hodiny může vyzvat žáky k diskusi, je dobré zeptat se na jejich nynější pocity, poté, kdy došlo k odhalení skutečné identity lidí z fotografií, a přidat shrnující a spojující informace.

Uvedeme konkrétní příklad. Zvolené osobnosti mohou být Miroslav Vetiška, Jindřich Nováček, Rudolf Malik, Walter Ostendorf či Jindřich Zopf. Žáci napíší svůj názor, první dojem na vyjmenované osobnosti, učitel podá stručný výklad, kdo skutečně „byl kdo“, a z jejich životních příběhů poskládá krátký příběh, souvislý děj, z něhož vystoupí obraz května 1945 ve Velkém Meziříčí.

Takto vedená hodina by mohla oslovit a zaujmou většinu žáků, jelikož jsou motivováni prací s obrázky, používají vlastní fantazii, rozvíjí své myšlenky a poté jsou konfrontováni se skutečností. Mohou proto cítit větší zainteresovanost z důvodu své angažovanosti a zaujetí, neboť zjistí, že téma se týká území, které důvěrně znají, jejich regionu, místa, kde žijí.

¹⁵⁹ Inspirováno přednáškou Mgr. Petry Hedrichové, aplikováno na regionální dějiny – velkomeziříčskou tragédií.

Plán 3. vyučovací hodiny

Cíle hodiny:

- žáci by měli být schopni:
- dokázat interpretovat nově získané informace
- uvést svoje názory, umět je obhájit, zdůvodnit
- umět kooperovat a komunikovat s druhými
- uvědomit si důležitost tolerance
- aktivně se zapojovat do diskuse

Téma hodiny: Významné osobnosti velkomeziříčské tragédie

Formy a metody:

Metody slovní

- a) monologické metody – výklad, obeznámení se životem lidí z fotografií
- b) dialogické metody – diskuse

Forma výuky hromadná (frontální)

Aktivita: „Kdo to je?“

Doba trvání hodiny: 45 minut

Materiály a nutné vybavení:

listy s fotografiemi, tabule, meotar, psací potřeby, sešity

Obsah hodiny:

- 1) úvod – aktivita „Kdo to je?“
- 2) konfrontace s historickými fakty, odhalení totožnosti vyobrazených osobností
- 3) diskuse
- 4) závěr vyučovací hodiny, reflexe

Závěr

Diplomová práce se zaměřovala na velkomeziříčskou tragédii z května 1945 - její reflexi a možnosti zakomponování do výuky velkomezeříčských základních a středních škol.

Teoretická část se tuto událost pokusila zasadit do kontextu závěru druhé světové války, poté následoval stručný popis života ve Velkém Meziříčí během okupace. Ústředním bodem tématu byla květnová tragická událost ze samého konce války, kdy dne 6. května 1945 vypuklo ve Velkém Meziříčí protinacistické povstání, které bylo ještě téhož večera nacisty tvrdě potlačeno.

Členové odbojového hnutí začali se sestavováním národních výborů. Opojení zprávou o blížícím se konci druhé světové války nedbali na možná nebezpečí, přestože německá posádka stále obývala město a přes Velké Meziříčí vedla jejich hlavní ústupová cesta. Ačkoliv byla uzavřena dohoda mezi českou a německou stranou, že se zdrží násilných akcí, Němci přepadli ve večerních hodinách radnici a pozatýkali přes sedmdesát lidí. Následující den, 7. května, se konaly výslechy zajatých mužů. Šedesát lidí bylo postříleno na břehu řeky Balinky a Oslavy, hlavní předák povstání Jindřich Nováček byl oběšen přímo uprostřed města na sloupu lucerny.

V praktické části jsme se pokusili odpovědět na otázku, zda a jakým způsobem jsou tyto regionální dějiny reflektovány ve výuce velkomeziříčských základních a středních škol. Podle získaných informací od pedagogů pěti z nich víme, že se prostor pro připomínku velkomeziříčské tragické události v jejich vyučování nachází. Od ZŠ Oslavická se nám během zpracovávání práce nepodařilo získat požadované vyjádření.

Nejčastější formou reflexe události je exkurze do místního muzea, kde o tématu žákům přednáší PhDr. Marie Ripperová. Dále se žáci o události dovídají během procházky po pamětních místech ve Velkém Meziříčí a okolí, některé školy zařazují rovněž práci s odbornou literaturou vážící se k tématu, referáty a klasický výklad.

Závěrečná část práce se zabývala možnostmi zakomponování velkomeziříčské tragické události 1945 do školního vyučování. Obsahuje příklad uchopení jednoho projektového dne zasazeného podle RVP ZV pod průřezové téma „Výchova demokratického občana“ a návrhy tří vyučovacích hodin, z nichž dva jsou rozpracovány pro časovou dotaci 90 minut. Žáci se nejenom seznámí s děním v regionu za druhé světové války, ale takto vedené hodiny by měly směřovat k rozvoji jejich klíčových kompetencí k učení, řešení problémů, komunikativní i sociální a personální. Žáci se učí kriticky myslet, interpretovat text, utřídit si

myšlenky a pocity, důležitá je rovněž úloha spolupráce s ostatními, umění diskutovat o problému, být tolerantní k názorům druhých.

Práce tedy nepřináší žádná nová historická fakta ohledně velkomeziříčské tragédie 1945, což ani nebylo jejím cílem, jelikož téma je již dříve výrazně zpracováno. Důraz byl kladen na pedagogický aspekt. Podařilo se nám zjistit, jak jsou žáci s touto tematikou seznamováni ve školách. Hlavním přínosem práce je nastínění několika možností, jak by se dala tato problematika využít ve výuce, především ve vyučovacích hodinách dějepisu nebo občanské výchovy.

Seznam použitých zkratek

ČNR – Česká národní rada

DNSAP – Národně socialistická německá dělnická strana

ON – Obrana národa

OSN – Organizace spojených národů

PRV – Přípravný revoluční výbor

PÚ – Politické ústředí

PVVZ - Petiční výbor věrni zůstaneme

RWCT – metoda čtením a psaním ke kritickému myšlení

RVP ZV – Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

RVP G – Rámcový vzdělávací program pro gymnázia

R3 – Rada tří

SOE – Special Operations Executive

SS - Schutzstaffel

ÚVOD – Ústřední vedení odboje domácího

Seznam použité literatury a pramenů

Knihy historické a didaktické:

BURSÍKOVÁ, Ludmila a kol.: *Metodické inspirace. Mezipředmětové vztahy v dějepise*. Praha: ASUD, 2009, 138 s., ISBN 978-80-903419-4-4.

DOMINOVÁ, Daniela: *Aktivizující metody ve výuce dějepisu*. 2. vydání, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008, 74 s., ISBN 978-80-7368-540-9.

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XV.b 1938-1945*, Praha: Paseka, 2007, 744 s., ISBN 978-80-7185-835-5.

GÖBELOVÁ, Taťána: *Hodnotová výchova v pedagogické praxi*. 2. vydání, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008, 52 s., ISBN 978-80-7368-542-3.

HODEČEK, Dalibor a kol.: *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2008, 512 s., ISBN 978-80-7275-075-7.

JIRÁSKOVÁ, Věra: *Učíme o nás a o Evropě*. Praha: SOFIS, 1999, 124 s., ISBN 80-902785-0-7.

KOKOŠKA, Stanislav: *Praha v květnu 1945. Historie jednoho povstání*. Praha: Lidové noviny, 2005, 278 s., ISBN 80-7106-740-7.

KOTÍK, Jaromír: *Květen 1945 ve Velkém Meziříčí. Z dokumentů, pamětí a svědectví*. Velké Meziříčí: Muzeum Velkomeziříčska a ROH, 1980, 72 s.

KOTÍK, Jaromír: *Velké Meziříčí procházka jedním městem Vysočiny*. Velké Meziříčí: Městský národní výbor ve Velkém Meziříčí, 1967, 125 s.

KURAL, Václav – ŠTĚPÁNEK, Zdeněk: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Karolinum, 2008, 232 s., ISBN 978-80-246-1376-5.

LABISCHOVÁ, Denisa – GRACOVÁ, Blažena: *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008, 278 s., ISBN 978-80-7368-584-3.

MUDRA, Miroslav: *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Ministerstvo obrany – Generální štáb AČR, 1995, 105 s., ISBN 80-85469-82-0.

POKORNÁ, Karla: „*Medřičáci*“ v historii času. *Volně zpracovaná historie lidí a lokalit ve Velkém Meziříčí a jeho okolí*. Velké Meziříčí: Vydáno vlastním nákladem, 1994, 142 s.

PROFANT, Martin: *Slovník vybraných pojmů k občanství. Politicko-filosofický fragment slovníku k Základům společenských věd*. Praha: SPHV, 2008, 224 s., ISBN 978-80-904187-6-9.

ŠÍP, Josef: *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1938-1945*. Velké Meziříčí: Český svaz bojovníků za svobodu, 2005, 145 s.

TOMKOVÁ, Anna – KAŠOVÁ, Jitka – DVOŘÁKOVÁ, Markéta: *Učíme v projektech*. Praha: Portál, 2009, 173 s., ISBN 978-80-7367-527-1.

VÝCHODSKÁ, Helena: *Dějepis hrou. Metodické inspirace a didaktické hry*. Plzeň: Krajské centrum vzdělávání a Jazyková škola, 2008, 44 s., ISBN 978-80-7020-171-8.

ZÁMEČNÍK, Stanislav: *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*. Praha: Naše vojsko, 2006, 293 s., ISBN 80-206-0812-5.

AUTORSKÝ KOLEKTIV: *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia RVP G*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007, 100 s., ISBN 978-80-87000-11-3.

AUTORSKÝ KOLEKTIV: *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání RVP ZV*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007, 136 s.

Memoárová literatura:

GRŇA, Josef: *Sedm roků na domácí frontě*. Brno: Blok, 1968, 324 s., ISBN 47-001-68.

LUŽA, Radomír: *V Hitlerově objetí. Kapitoly z českého odboje*. Praha: Torst, 2006, 536 s., ISBN 80-7215-286-6.

Novinové články:

Bude osvětlena velkomeziříčská tragédie?, 12.5.1947, archiv Muzea Velké Meziříčí.

Velkomeziříčská tragédie před soudem, 13.5.1947, archiv Muzea Velké Meziříčí.

Továrník Jelínek informoval gestapo o povstání, 16.5.1947, archiv Muzea Velké Meziříčí.

Pražské povstání vypuklo předčasně, 21.5.1947, archiv Muzea Velké Meziříčí.

Vetiška byl nevinný, archiv Muzea Velké Meziříčí.

Internetové zdroje:

<http://www.e-citaty.cz/kategorie-citatu.php?pozice=10&kategorie=historie>, poslední aktualizace 2011, [cit. 26.2. 2012].

<http://www.srandis.cz/citat-ti-kdo-si-nepamatuji-minulost-jsou-odsou-297/>, poslední aktualizace 16.4. 2011, [cit. 26.2. 2012].

<http://www.mestovm.cz/cs/dalsi-institute/skolstvi>, poslední aktualizace 2010, [cit. 7.1. 2012].

<http://www.hotelskola.cz/>, poslední aktualizace 2012, [cit. 7.1. 2012].

<http://www.zssokolovska.cz/>, poslední aktualizace 2010, [cit. 9.1. 2012].

Pořady:

Radiopořad *Temná místa Vysočiny*, odvysíláno 23.10. 2011, Český rozhlas region, Petr Hladík, Ivana Denčevová

Televizní dokument *Osudové okamžiky – Velké Meziříčí 1945*, Bělohavý – Daník, Televizní studio Ostrava, ČT 2001, 15 minut.

Archivní prameny:

Kronika obce Petráveč, písemnost v držení OÚ Petráveč.

Kronika obce Baliny II, pobočka SokA Velké Meziříčí.

Pamětní kniha obce Oslavice, pobočka SokA Velké Meziříčí.

Pamětní kniha obce Moštišť díl druhý, pobočka SokA Velké Meziříčí.

Kronika obce Uhřínova, pobočka SokA Velké Meziříčí.

Kronika města Velkého Meziříčí od roku 1927-1957 I., pobočka SokA Velké Meziříčí.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Lucie Smažilová
Katedra:	Společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2012

Název práce:	Velkomeziříčská tragédie v kontextu 2. světové války a její reflexe ve výuce velkomeziříčských základních a středních škol
Název v angličtině:	The Tragedy of Velké Meziříčí in the context of the World War II and its Reflection in the Primary and Secondary Education.
Anotace práce:	Práce se zabývá velkomeziříčskou tragédií roku 1945. Popisuje její průběh a zvláštní důraz klade na reflexi této události ve výuce velkomeziříčských středních a základních škol. Pokouší se nabídnout určité příklady modelových hodin, podle kterých by mohla být tato květnová tragická událost z konce druhé světové války přiblížena žákům prostřednictvím školní výuky.
Klíčová slova:	2. světová válka, tragédie, odboj, Velké Meziříčí, školní vyučování, region, RVP
Anotace v angličtině:	This work is about tragedy of Velké Meziříčí 1945. It describes its progress and it is focusing on the reflection this event in the Primary and Secondary Education. The work is also trying making examples how the tragedy can be used in teaching.
Klíčová slova v angličtině:	World War II, tragedy, revolt, Velké Meziříčí, education, region, RVP
Přílohy vázané v práci:	-
Rozsah práce:	67 stran
Jazyk práce:	čeština